Van Gogh

Erfgoedlocaties in Drenthe

Drents Museum

Drents Archief

Het Drentse Landschap

Van Gogh

Erfgoedlocaties in Drenthe

Drents Museum

DRENTS ARCHIEF

Het Drentse Landschap

met steun van provincie Drenthe

G.J. Landweer, Boerderij met een schuur in het gebied Kremboong nabij Hoogeveen, ca. 1884-1894, Drents Archief, collectie Drents Museum

Voorwoord

***'Dus zeg ik tot U, plant u in den grond van Drenthe, gij zult er kiemen.'*[1] Dit schrijft Vincent van Gogh in een brief aan zijn broer Theo vanuit Nieuw-Amsterdam op 28 oktober 1883. De brieven, schilderijen en tekeningen vormen de stille getuigen van Van Goghs verblijf in Drenthe in het najaar van 1883.**

De plekken die Van Gogh tijdens die periode in de provincie heeft bezocht en/of hem geïnspireerd hebben, zijn nu in kaart gebracht. Met de publicatie *Van Gogh Erfgoedlocaties in Drenthe* is een lacune opgevuld en hét fundament gelegd van het verhaal van Van Gogh in Drenthe. Met het zichtbaar maken van de 15 locaties - gebouwen, gebieden en landschappen die een belangrijke rol hebben gespeeld in de Drentse periode van de kunstenaar - kan nu een completer verhaal van Vincent van Gogh verteld worden.

Experts van het Drents Museum, het Drents Archief en Het Drentse Landschap zijn gezamenlijk te werk gegaan om alle erfgoedlocaties van Van Gogh in Drenthe te inventariseren. Een unieke samenwerking, waarbij deskundigheden en inzichten vanuit kunsthistorische, historische en landschappelijke invalshoeken zijn samengebracht en losgelaten op de locaties.
De onderzoekers analyseerden brieven en werken van Van Gogh, raadpleegden archieven, bestudeerden eerdere onderzoeken, gingen het veld in en hadden vele interviews met experts en betrokkenen ter plaatse. Van Gogh Brabant diende hiervoor als een uitstekend voorbeeldproject en als adviseur. Zonder de hulp van alle betrokken lokale partijen in Drenthe was het project niet tot stand gekomen. En het internationale samenwerkingsverband Van Gogh Europe heeft het onderzoek aangemoedigd.

Van Gogh Erfgoedlocaties in Drenthe is het resultaat van een zorgvuldige analyse en beoordeling van de locaties, mogelijk gemaakt met financiële steun van de provincie Drenthe. Het Van Gogh Museum in Amsterdam heeft met vreugde kennisgenomen van het onderzoeksresultaat en zich achter de bevindingen van het projectteam geschaard. Het braakliggend terrein kan nu ontgonnen worden.

Laat dit onderzoek het startpunt zijn om gecoördineerd verdere initiatieven te ontwikkelen om Van Goghs Drentse erfgoed te behouden voor de toekomst. En om een zo groot mogelijk nationaal en internationaal publiek te enthousiasmeren voor Van Goghs periode in Drenthe.
Voor informatie over *Van Gogh Erfgoedlocaties in Drenthe* nu en in de toekomst verwijzen we graag naar www.vangoghindrenthe.nl.

Corinne Rodenburg, directeur Drents Archief
Sonja van der Meer, directeur Het Drentse Landschap
Harry Tupan, algemeen directeur Drents Museum

1 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nieuw-Amsterdam, 28 oktober 1883, briefnr. 400, www.vangoghletters.org/vg/letters/let400/letter.html*

Zicht op kerk Zweeloo, 2020

Inhoudsopgave

Voorwoord 5
Inleiding 8
Historische kaart 1883 14
Hedendaagse kaart 16

Hoogeveen 18

1. Station Hoogeveen 20
2. Logement Hartsuiker, Hoogeveen 22
3. Historisch centrum Hoogeveen 24
4. Postkantoor Hoogeveen 26
5. Omgeving Hoogeveen 28
6. Kerkhof Pesse 34

Nieuw-Amsterdam/Veenoord 38

7. Vaarroute van Hoogeveen naar Nieuw-Amsterdam/Veenoord 40
8. Driftbrug Zwinderen 44
9. Logement Scholte, Nieuw-Amsterdam/Veenoord 46
10. Voormalige ophaalbrug Nieuw-Amsterdam/Veenoord 50
11. Omgeving Nieuw-Amsterdam/Veenoord 52

Zweeloo 58

12. Route Nieuw-Amsterdam/Veenoord naar Zweeloo 60
13. Dorp Zweeloo 64
14. Boomgaard Zweeloo 66
15. Kerk Zweeloo 70

Waardetabellen 72
Bibliografie en bronnen 78
Samenwerking 79
Colofon 80

Van Gogh

Erfgoedlocaties in Drenthe

Vincent van Gogh (1853-1890) stapt op dinsdag 11 september 1883 op de trein van Den Haag naar Drenthe. Drenthe kent hij alleen uit verhalen van anderen. Wat hij er aantreft, is iets waar hij alleen over kan fantaseren. Hoewel hij niet de eerste kunstenaar is die voet aan de grond zet in deze schilderachtige provincie, is zijn keuze om in het najaar in plaats van in de zomer naar Drenthe af te reizen opmerkelijk. Nog opmerkelijker is dat hij niet voor de idyllische zanddorpjes gaat, maar zijn hart verliest aan de veengebieden van Drenthe. Wat hij er ziet, blijft hem zijn hele leven bij. Het harde leven op het platteland en de puurheid van de bewoners weten hem nog standvastiger in zijn doel te maken: Van Gogh wil een schilder van de boeren worden. Hij wil het leven op het land doorgronden. Daarbij laat hij zich niet weerhouden door de gangbare gebruiken en mode in de kunstwereld. Van Gogh volgt zijn eigen weg en de maanden die hij in isolement in Drenthe doorbrengt, overtuigen hem nog meer van zijn roeping.

Vincent van Gogh, *Hutten* (detail), Nieuw-Amsterdam, september-november 1883
olieverf op doek, 35,4 cm x 55,7 cm, Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Inleiding

Drents oeuvre

Wat overblijft van dit korte, maar belangrijke hoofdstuk uit het leven van deze beroemde schilder, is een klein oeuvre van schilderijen en tekeningen, een reeks prachtige brieven én de plekken waar hij is geweest: de erfgoedlocaties. In de afgelopen decennia verschenen er enkele belangrijke publicaties over de Drentse periode, zoals het boek *Vincent van Gogh in Drenthe* van Mark Edo Tralbaut in 1959, de uitgebreide studie van Meent van der Sluis en Wout Dijk getiteld: *De Drentse tijd van Vincent van Gogh* uit 2001, de publicaties *Hoogeveen 1883. In de voetsporen van Vincent van Gogh* uit 2018 en *Drenthe 1883. In de voetsporen van Vincent van Gogh* uit 2020 van Ronald Wilfred Jansen en de vele artikelen die Albert Metselaar over de Hoogeveense tijd schreef. Onder meer het Van Gogh Huis in Nieuw-Amsterdam, Stichting Kunstenaarsdorp Zweeloo en het Veenpark promoten het Drentse verhaal van Van Gogh al jaren met veel enthousiasme. Ook het Drents Museum zet in toenemende mate het onderwerp Van Gogh in Drenthe op de agenda met de eerste grote overzichtstentoonstelling over deze periode in 2023.

Onbekend hoofdstuk

De tijd lijkt rijp om de Drentse periode van Van Gogh bij een groter publiek onder de aandacht te brengen. Want ondanks de eerdergenoemde initiatieven, is het een feit dat het Drentse hoofdstuk van een van de bekendste kunstenaars ter wereld voor velen vrij onbekend is. Misschien komt dat door het relatief geringe aantal werken, door de onbekende of in de loop van de tijd sterk veranderde locaties, of omdat slechts weinigen zich de afgelopen decennia hebben gerealiseerd welke impact Drenthe heeft gehad op Van Gogh. In internationale tentoonstellingen en publicaties wordt Drenthe vaak slechts terloops genoemd of zelfs helemaal overgeslagen. En dat is jammer. Niet alleen voor de miljoenen Van Gogh liefhebbers wereldwijd, die recht hebben op het héle verhaal van Van Gogh, maar ook voor de lokale overheden die het belang van geïdentificeerde locaties niet altijd herkennen. De sporen die Van Gogh in Drenthe achterliet, moeten voor eens en voor altijd zichtbaar worden.

Sporen Van Gogh vastleggen

Het Drents Museum, het Drents Archief en Het Drentse Landschap hebben de handen ineengeslagen met behulp van veel lokale partners voor een grondig onderzoek naar erfgoedlocaties die te maken hebben met de tijd die de wereldberoemde schilder Vincent van Gogh in 1883 in de provincie Drenthe doorbracht. Het is zeker niet de eerste keer dat er naar deze plekken gekeken is, maar niet eerder gebeurde dat in de vorm van een dergelijke provinciebrede samenwerking. Voor het project werd uitgebreid archiefonderzoek gedaan, werden eerdere onderzoeken geraadpleegd, werd er gesproken met experts ter plaatse en werd veldonderzoek gedaan. Door de krachten te bundelen, kon er zowel vanuit kunsthistorisch oogpunt als vanuit historisch en landschappelijk perspectief naar de locaties gekeken worden. Deze samenwerking vormde een enorme meerwaarde voor het onderzoek. Daarbij was het ook een belangrijke taak om feit van fictie te scheiden om te definiëren welke sporen deze beroemde schilder in Drenthe precies heeft achtergelaten en welke status deze erfgoedlocaties momenteel hebben. De inventarisatie levert materiaal op voor de ontsluiting van het erfgoed en voor op feiten gebaseerde 'storytelling' over Van Gogh in Drenthe. Het onderzoek heeft geresulteerd in deze publicatie waarin de erfgoedlocaties in beeld gebracht zijn met een waardekaart en achterliggende archivalia. Hiermee kunnen overheden, culturele instellingen, toeristische organisaties en lokale middenstand bijzondere activiteiten ontplooien die recht doen aan de historische betekenis van de betreffende locaties.

Samenwerkende partners

Het Drents Museum, het Drents Archief en Het Drentse Landschap hebben vanuit ieders expertise gewerkt aan een gezamenlijke inventarisatie van de erfgoedlocaties. Daarbij is niet alleen specialisme in de vorm van menskracht ingezet, maar ook zijn de rijke archieven, netwerken en andere bronnen geraadpleegd die deze organisaties tot hun beschikking hebben.

Drents Museum

Het Drents Museum stelt zich onder meer ten doel om het culturele erfgoed van de provincie te verwerven, behouden, onderzoeken, te documenteren en te presenteren. In de collectie van het museum bevinden zich de schilderijen *De Turfschuit* en *Onkruid verbrandende boer* (collectie Drents Museum/Van Gogh Museum) van Vincent van Gogh, schilderijen van beroemde tijdgenoten die op zoek waren naar het schildersparadijs Drenthe en objecten die historische context bieden. En zoals genoemd, een tentoonstelling over Van Gogh in Drenthe staat op de planning. Met deelname aan dit inventarisatieproject wordt de afzonderlijke kunst en het erfgoed uit de collectie ingebed in het complete verhaal van een van de grootste kunstenaars die Nederland heeft voortgebracht.

Drents Archief
Het Drents Archief vertelt het verhaal van Drenthe en heeft als wettelijke taak het beheren van authentieke archieven van overheden, particulieren en bedrijven in Drenthe.
Aan de hand van die archieven maakt het Drents Archief sporen in het verleden zichtbaar voor een breed publiek. Met de bronnen uit het Drents Archief worden de sporen van Van Gogh in Drenthe geïllustreerd met informatie over de locaties die hij heeft bezocht en over de mensen die hij heeft ontmoet. Daarnaast wordt in bredere zin een beeld geschetst van Drenthe zoals Van Gogh dat aantrof, met behulp van in het archief aanwezige documenten zoals historische kaarten. Hiermee komt de Drentse periode van Van Gogh nog meer tot leven.

Het Drentse Landschap
Stichting Het Drentse Landschap is een particuliere organisatie die zich inzet voor de natuur, landschap, cultuurhistorie en erfgoed in Drenthe. Ze beheert bijna 9000 ha natuurgebieden, meer dan 300 gebouwen en objecten en de helft van alle 54 hunebedden in Drenthe. Het Drentse Landschap vindt het belangrijk dat een groot publiek kennis kan maken met de geschiedenis van Drenthe. Door het samenwerkingsproject wordt het straks mogelijk om letterlijk terug te keren naar de plekken in Drenthe die Van Gogh ooit heeft geschilderd. Een unieke kans voor zowel de lokale bewoners als andere bezoekers om de achtergronden van deze landschappen op een andere manier te leren kennen.

Opzet en werkwijze

In 2017 publiceerde Van Gogh Brabant het boekwerk *Van Gogh Monumenten in Brabant* en de bijbehorende website. Dit belangwekkende onderzoek vormde een uitgangspunt en inspiratiebron voor het Drentse onderzoek. Het Drentse project is op verschillende momenten ondersteund door de onderzoekers uit Brabant, en wij zijn hen daar zeer dankbaar voor. Op voorhand beseften we ons ook dat er in Drenthe nooit zoveel locaties als in het Brabantse onderzoek naar voren zouden komen.
Van Gogh verbleef natuurlijk slechts korte tijd in Drenthe. Waar Brabant al een aantal stappen verder is in Van Goghs verhaal en zelfs echte Van Gogh monumenten heeft kunnen aanwijzen, is dit voor Drenthe momenteel nog een wens voor de toekomst. Het doel van het inhoudelijk team was dan ook niet om te werken aan een monumentenstatus, maar om eerst een goede basis te leggen door de erfgoedlocaties te inventariseren. Er zijn helaas veel gebouwen en landschapslocaties verdwenen of onherkenbaar veranderd. Ook weten we vaak niet zoveel over de plekken die Van Gogh precies bezocht.
Dat maakte het soms ingewikkeld en niet altijd mogelijk om een concrete locatie aan te wijzen. In zo'n geval vonden we het echter wel belangrijk om een bepaalde plek als 'inspiratiegebied' aan te wijzen. Zo is bekend dat Van Gogh rondwandelde in het centrum van Hoogeveen, maar welke plekken hij precies bekeek en bezocht, daar sprak hij zich niet altijd over uit. Toch is het historisch centrum van Hoogeveen in zo'n geval door ons aangewezen als inspiratiegebied. Het speelt namelijk een belangrijke rol in het Drentse verhaal. Wat hij er zag en wie hij er ontmoette, beïnvloedde indirect zijn reis door de provincie en de kunstwerken die hij er maakte. Dit feit biedt belangrijke aanknopingspunten voor lokale culturele en toeristische ondernemers die het verhaal van Van Gogh willen vertellen. Als we bovendien zo strikt zouden zijn als Van Gogh Brabant, zou er slechts een handjevol locaties overblijven. Daarom ziet onze inventarisatie er in sommige opzichten anders uit dan ons Brabantse voorbeeld.

Waardetabel voor locaties

De inventarisatie van de *Van Gogh Erfgoedlocaties in Drenthe* betreft gebouwen, landschappen en gebieden die elk een specifieke waarde hebben. Om die waarde in één oogopslag te herkennen, zijn icoontjes ontworpen die staan voor die specifieke waarde. Aan een erfgoedlocatie zijn soms meerdere waarden toebedeeld. De locaties zijn in de volgende vier categorieën ingedeeld:

	Locatie in Drenthe gelieerd aan de biografie van Vincent van Gogh, zoals vermeld in onder meer de brieven aan zijn broer Theo.
	Motieven uit het werk van Vincent van Gogh die in Drenthe een bijzondere rol spelen.
	Landschappen en gebieden in Drenthe die de sporen van Van Goghs tijd dragen.
	Locatie in Drenthe die een verhaal rondom Van Gogh vertelt.

De inventarisatie betreft niet alleen aanduiding van de locaties uit bovenstaande categorieën, maar ook een beschrijving van de locatie, met huidige eigenaren en gebruikers, datering, status als bijvoorbeeld rijksmonument of beschermde natuur, de staat van de locatie en onderliggende archivalia als literatuur, foto's, films, brieven, websites. De waardes worden toegekend op het gebied van een biografische link met Vincent van Gogh, het betreffende motief, de sfeer en het verhaal in een bredere context. In deze publicatie komen eerst alle locaties in verhalende en visuele vorm in beeld, om vervolgens een overzicht van de feitelijke gegevens te bieden. Op pagina 72 is een overzicht te vinden van de complete waardetabellen van de locaties.

Wij hopen dat deze publicatie duidelijkheid geeft over het Van Gogh erfgoed in Drenthe en inspireert tot het ontwikkelen van activiteiten en verder onderzoek naar Van Gogh in Drenthe. Daarnaast roepen we lokale besturen, erfgoedorganisaties en de provincie op om in nog grotere mate zorg te dragen voor het erfgoed in de provincie Drenthe dat aan de aanwezigheid van de wereldberoemde kunstenaar Vincent van Gogh herinnert. Een aantal van deze erfgoedlocaties is momenteel in verval, wordt bedreigd door projectontwikkeling of is gewoon nog niet bekend. Een inventarisatie van al deze erfgoedlocaties in de provincie Drenthe moet voor eens en voor altijd helderheid verschaffen als we de sporen van Van Gogh in Drenthe willen volgen.

Dankwoord

Wij werden tijdens ons onderzoek op genereuze wijze geholpen door een groot aantal lokale partners. Wij zijn grote dankbaarheid verschuldigd aan in het bijzonder het bestuur en de medewerkers van het Van Gogh Huis in Nieuw-Amsterdam/Veenoord, Stichting Kunstenaarsdorp Zweeloo en onderzoekers Albert Metselaar, Ronald W. Jansen, Wim Visscher en Tineke de Roo. Wij werden door hen steeds zeer gastvrij ontvangen en geholpen. Het werk dat zij al jarenlang en vaak belangeloos verrichten, is van onschatbare waarde voor de provincie. Wij hopen dat dit project de Drentse samenwerking op het gebied van Van Gogh nog verder zal versterken.

Natuurlijk was de provincie Drenthe daarnaast van groot belang voor het welslagen van dit project door de subsidie die zij ter beschikking stelden. Daarnaast zijn we de 'Van Gogh-gemeenten' Hoogeveen, Emmen, Coevorden en Assen dankbaar voor hun belangstelling en steun. *Van Gogh Brabant* werd eerder al uitgebreid genoemd, maar mag ook in dit lijstje niet ontbreken. In het bijzonder zijn we dank verschuldigd aan Ron Dirven, Helewise Berger en Frank van den Eijnden voor raadgeving. Ook het Van Gogh Museum was vanaf de start betrokken bij het project. Onderzoekers Louis van Tilborgh en Teio Meedendorp voorzagen ons van waardevol advies en ondersteunden onze onderzoeksresultaten.

Ook is het belangrijk om in dit kader Van Gogh Europe te noemen. Dit netwerk zet zich in voor behoud en collectieve promotie van Van Goghs erfgoed. Het Drents Museum en het Van Gogh Huis in Nieuw-Amsterdam/Veenoord trekken hierin samen op met museale en erfgoedpartners uit verschillende landen. Met de inventarisatie van Drentse erfgoedlocaties hopen we een waardevolle aanvulling te bieden aan dit netwerk, waardoor het levensverhaal van Vincent van Gogh met zijn verblijf in Drenthe vervolmaakt kan worden.

Tijdens het project kregen we hulp van verschillende collega's, waaronder Rosanne Knol, Jan Bruggink en Bertil Zoer. Kunsthistoricus Karlijn de Jong schreef de onderzoeksdossiers om tot publieksvriendelijke teksten, Sake Elzinga maakte prachtige foto's op locatie en Jolanda Schachtschabel gaf deze publicatie vorm.

We zijn ons ervan bewust dat het onderzoek naar de wereldberoemde kunstenaar Vincent van Gogh nooit ophoudt en dat er altijd nieuwe feiten en bronnen kunnen opduiken. Sommige onderzoeksresultaten zullen ter discussie gesteld worden. Wij hebben steeds geprobeerd om ons te baseren op de feiten en geen conclusies te trekken die niet te herleiden zijn tot de bronnen. We hopen dat ons onderzoek anderen inspireert om in het Drentse levensverhaal van Van Gogh te duiken!

Namens het onderzoeksteam:
Annemiek Rens (hoofdconservator Drents Museum),
Egbert Brink (voormalig archivaris Drents Archief),
Erwin de Leeuw (medewerker archiefbewerking en informatie Drents Archief) en Frank van der Velden (hoofd team Monumenten en Erven Het Drentse Landschap)

Lijst Erfgoedlocaties

Hoogeveen	
1. Station Hoogeveen	
2. Logement Hartsuiker, Hoogeveen	
3. Historisch centrum Hoogeveen	
4. Postkantoor Hoogeveen	
5. Omgeving Hoogeveen	
6. Kerkhof Pesse	
Nieuw-Amsterdam/Veenoord	
7. Vaarroute van Hoogeveen naar Nieuw-Amsterdam/Veenoord	
8. Driftbrug Zwinderen	
9. Logement Scholte, Nieuw-Amsterdam/Veenoord	
10. Voormalige ophaalbrug Nieuw-Amsterdam/Veenoord	
11. Omgeving Nieuw-Amsterdam/Veenoord	
Zweeloo	
12. Route Nieuw-Amsterdam/Veenoord naar Zweeloo	
13. Dorp Zweeloo	
14. Boomgaard Zweeloo	
15. Kerk Zweeloo	

Twee turfstekers aan het werk in het veen nabij Nieuw-Amsterdam, ca. 1903-1910, Drents Archief, collectie Drents Museum

Historische kaart 1883

Stationsweg, Hoogeveen, ca. 1896-1906, Historische Kring Hoogeveen

In de voetsporen van Van Gogh

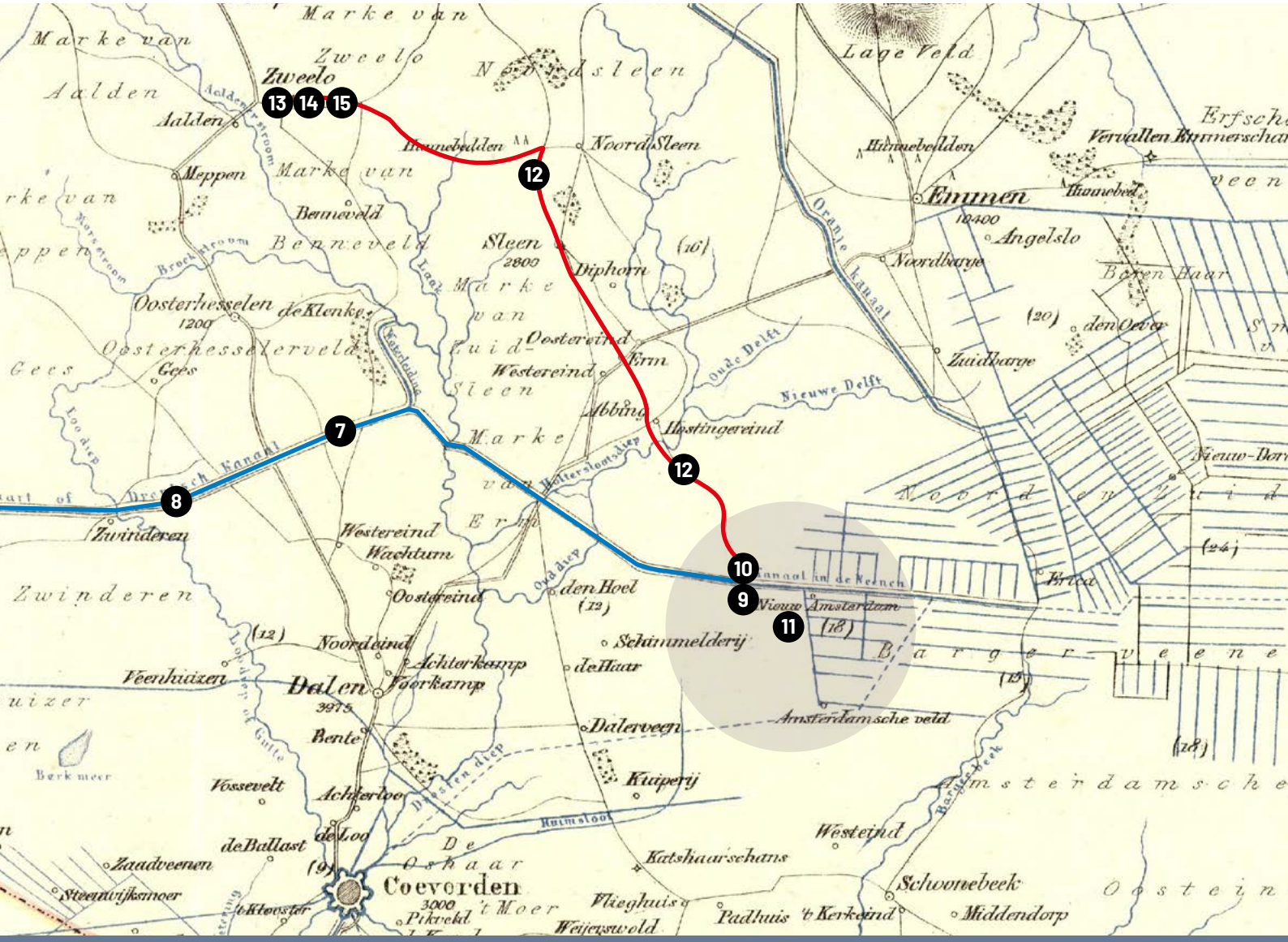
Zweeloo
Aalden
Meppen
Noordsleen
Emmen
Angelslo
Noordbarge
Zuidbarge
Oosterhesselen
Gees
Sleen
Diphorn
Oostereind
Westereind
Ilostingereind
Zwinderen
Wachtum
Nieuw Amsterdam
Schimmelderij
Veenhuizen
Dalen
Dalerveen
Amsterdamsche veld
Bente
Vossevelt
Kuiperij
Westeind
Coevorden
Schwonebeek
Middendorp
Oosterhesselerveld
Oranje kanaal
Nieuwe Delft
Oude Delft
Oude diep
Kanaal in de Veenen
Lage Veld
Berken Haar
Barger-veene
Amsterdamsche veene
Oosteinde
Berkmeer
Steenwijksmoer
Zaadveenen
deBallast
Achterloo
Pikveld
Weijerswold
Padhuis
Katshaarschans
Vliegluis
Hunsloo
Dieseren diep
Loo diep
Kanaal van Drenthe
Lauk
Kortstroom
Broekstroom
Aalder stroom
Hunnebedden
Vervallen Kummerschans
Erfschaveen
Nieuw-Dorp
Brica
den Oever
den Hoel
Achterkamp
Voorkamp
deHaar
deKlenke
Bernveld
Marke van Zweeloo
Marke van Aalden
Marke van Bennevelt
Marke van Zuid-Sleen
Marke van Erm
Marke van Noordsleen
Marke van Zuidenen
Noordenzuidenen
Marke van Oosteinden
Marke van Zwinderen
Marke van Gees
Marke van Meppen
Marke van Coevorden
Marke van Dalen
Marke van Veenhuizen
Marke van Westeinden
Marke van Schwonebeek
Marke van Middendorp
Marke van Weijerswold
Marke van Padhuis
Marke van Katshaarschans
Marke van Vliegluis
Marke van Kuiperij
Marke van Dalerveen
Marke van Schimmelderij
Marke van Bente
Marke van Vossevelt
Marke van Achterloo
Marke van Pikveld
Marke van Zaadveenen
Marke van Steenwijksmoer
Marke van Berkmeer
Marke van Oosteinde
Marke van Westereind
Marke van Wachtum
Marke van Ilostingereind
Marke van Abbing
Marke van Oosterhesselerveld
Marke van Oosterhesselen
Marke van Meppen
Marke van Aalden
Marke van Zweeloo
Marke van Noordsleen
Marke van Emmen
Marke van Angelslo
Marke van Noordbarge
Marke van Zuidbarge
Marke van Diphorn
Marke van Sleen
Marke van Zuid-Sleen
Marke van Erm
Marke van Westereind
Marke van Oosteinde
Marke van Wachtum

Hedendaagse kaart

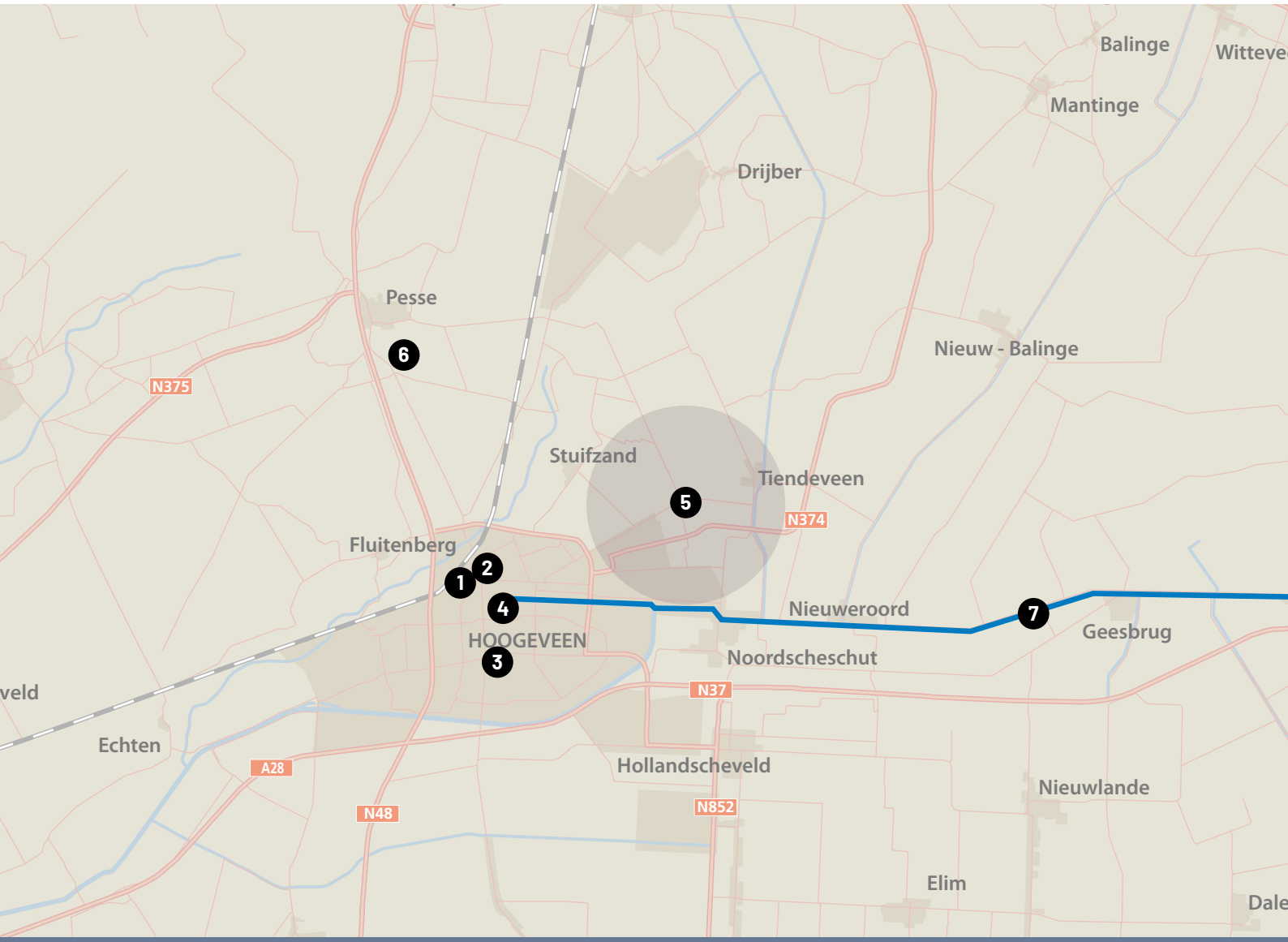

1. Station Hoogeveen
2. Logement Hartsuiker, Hoogeveen
3. Historisch centrum Hoogeveen
4. Postkantoor Hoogeveen
5. Omgeving Hoogeveen
6. Kerkhof Pesse
7. Vaarroute van Hoogeveen naar Nieuw-Amsterdam/Veenoord
8. Driftbrug Zwinderen
9. Logement Scholte, Nieuw-Amsterdam/Veenoord
10. Voormalige ophaalbrug Nieuw-Amsterdam/Veenoord
11. Omgeving Nieuw-Amsterdam/Veenoord
12. Route Nieuw-Amsterdam/Veenoord naar Zweeloo
13. Dorp Zweeloo
14. Boomgaard Zweeloo
15. Kerk Zweeloo

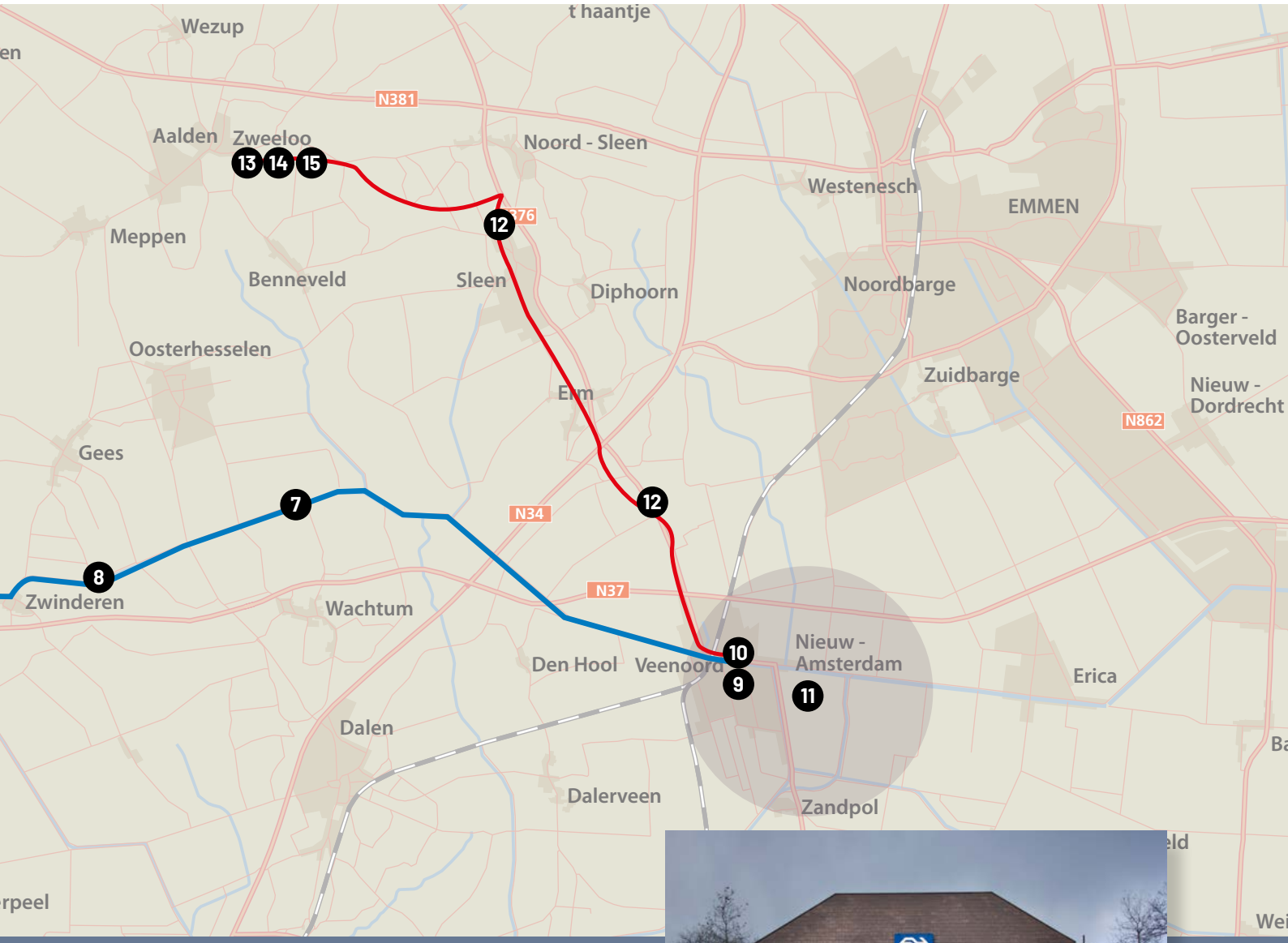

Station Hoogeveen, 2020

Hooge

Op 11 september 1883 kwam Vincent van Gogh met de trein aan in Hoogeveen, waar hij drie weken zou blijven. Hij logeerde in het logement van Albertus Hartsuiker en verkende van daaruit de stad en de omgeving. Het historisch centrum en de directe omgeving van Hoogeveen, evenals het kerkhof in Pesse waren belangrijke inspiratiegebieden voor Van Gogh. Op 2 oktober verliet Van Gogh Hoogeveen. Hij stapte op de trekschuit naar Nieuw-Amsterdam/Veenoord, waar hij twee maanden zou verblijven.

veen

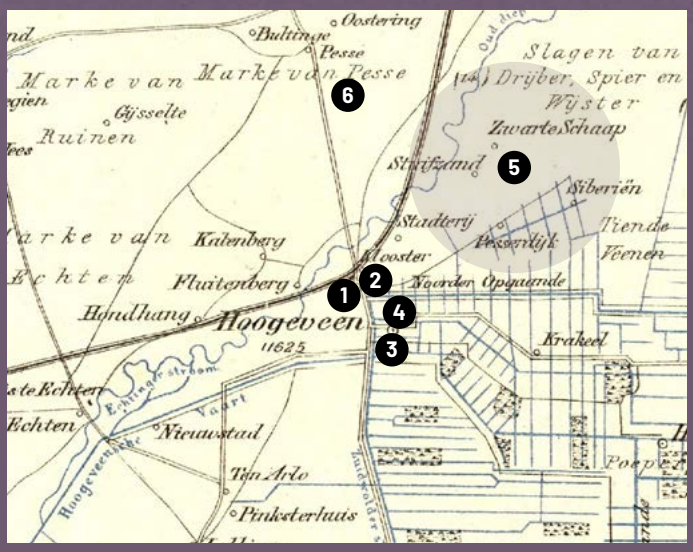

1. Station Hoogeveen
2. Logement Hartsuiker, Hoogeveen
3. Historisch centrum Hoogeveen
4. Postkantoor Hoogeveen
5. Omgeving Hoogeveen
6. Kerkhof Pesse

1.

Station Hoogeveen

Voet op Drentse bodem

Op het station van Hoogeveen zette Vincent van Gogh voor het eerst voet op Drentse grond. Hij was op 11 september 1883 in Den Haag op de trein gestapt, waarschijnlijk om 14:05 uur, en kwam om 21:00 uur aan in Hoogeveen. Omdat hij in het donker nog niets van de omgeving had kunnen zien, stond hij de volgende ochtend vroeg op. Hij schreef aan zijn broer Theo over het prachtige weer en de heldere, tintelende Drentse lucht.[1]

Station Hoogeveen, 2020

Station Hoogeveen, achterzijde, 1899, Historische Kring Hoogeveen

Station

Van Gogh beschreef in zijn brief wel de treinreis, maar niet het station van Hoogeveen.
Het stationsgebouw waar hij was aangekomen was een ontwerp van Karel Hendrik van Brederode (1827-1897) en stond er van 1870 tot 1984. Het huidige station is een nieuw gebouw, dat ontworpen werd door Cees Douma (1933) en in 1984 werd geopend. De hoge overkapping van het voorrijplein van het huidige stationsgebouw herinnert aan het silhouet van het oude gebouw.

Stationsweg te Hoogeveen, ca. 1896-1906, Historische Kring Hoogeveen

Vertrek uit Drenthe

Van Gogh verliet Drenthe ook weer via het Hoogeveense station. Op 4 december maakte hij een lange wandeling vanuit Nieuw-Amsterdam/Veenoord door het heidegebied richting Hoogeveen. De wandeling duurde ruim zes uur, maar deed hem goed. Zo schreef hij aan Theo: *'mijn gevoel was zóó in sympathie met die natuur dat het mij meer calmeerde dan iets anders.'*[2]
De volgende ochtend nam Van Gogh de trein naar Nuenen, waarvandaan hij op 6 december een brief naar Theo stuurde. Hij schreef dat hij zich de laatste drie weken niet goed had gevoeld. Volgens Van Gogh kwam dat omdat hij kou had gevat en last had van *'zenuwachtigheid'*. Hij zocht naar afleiding en keerde daarom terug naar huis. Hij besloot: *'Drenthe is superbe, maar het er uit houden hangt van veel dingen af – hangt af van of men bestand is tegen de eenzaamheid.'*[3]

1 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Hoogeveen, 11 en 12 september 1883, briefnr. 385, www.vangoghletters.org/vg/letters/let385/letter.html*
2 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nuenen, op of rond 6 december 1883, briefnr. 409, www.vangoghletters.org/vg/letters/let409/letter.html*
3 *Briefnr. 409, zie noot 2.*

2.
Logement Hartsuiker, Hoogeveen

Boerenlogement in Hoogeveen

Op 11 september 1883 kwam Vincent van Gogh aan in Hoogeveen. Hij was van plan om van daaruit dieper de provincie in te trekken: met een schuit kon hij de Hoogeveense Vaart afvaren om zo de zuid-oostelijke hoek van Drenthe te verkennen. Hij had bovendien goede verhalen gehoord over de heide ten noorden van Hoogeveen, dus die wilde hij ook zien.

Pesserstraat 24, Hoogeveen, 2020

Hoogeveen, Pesserstraat met Industrieschool, met uiterst links logement Hartsuiker, 1918, Historische Kring Hoogeveen

Logement Hartsuiker

Vlak bij het station vond Van Gogh onderdak in een boerenlogement.[1] Hier woonden Albertus Hartsuiker, diens echtgenote Catharina Beukema en hun drie kinderen. Catharina runde er een tapperij en Albertus was volgens Van Gogh werkzaam als *'een echte sjouwer'* aan het spoor.[2] Van Gogh beschreef het logement meermaals in zijn brieven: het had een grote gelagkamer, waar de gasten konden zitten, een tuin, een stal en een achterzolder. Hij keek door een raam(pje) uit op het spoor.[3]

Albertus Hartsuiker maakte het Van Gogh gemakkelijk om vanuit het logement zijn reizen te ondernemen: als Van Gogh aanwezig was, betaalde hij één gulden per dag. Als hij erop uit trok, kon hij zijn koffer kosteloos op zolder stallen. Tot zijn spijt kon Van Gogh nog niet meteen aan zijn verkenning van het Drentse land beginnen. Hij moest eerst zijn verfvoorraad zien aan te vullen, want hij had maar weinig meegenomen.

1 *Hoewel er aanvankelijk twijfel bestond over de precieze locatie van het logement – zowel de Pesserstraat als de Grote Kerksteeg te Hoogeveen waren hiervoor in beeld – blijkt uit de diverse beschrijvingen van Van Gogh dat het logement van Hartsuiker aan de Pesserstraat 24 (destijds Toldijk) gevestigd was. Ook het uitgebreide onderzoek van Albert Metselaar en Ronald W. Jansen wijst hierop.*

2 *Brief van Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Hoogeveen, 16 september 1883, briefnr. 387, www.vangoghletters.org/vg/letters/let387/letter.html*

3 *Bij het logement aan de Grote Kerkstraat was dit vanwege de bebouwing niet mogelijk.*

Vertrek uit Hoogeveen

Ondanks de geschiktheid van het landschap en de vriendelijke familie Hartsuiker, sloeg tien dagen na Van Goghs aankomst in Hoogeveen de somberheid toe. Hij kreeg zijn bedenkingen over het logement, omdat hij meer licht en ruimte nodig had om naar model te kunnen werken. Op de zolder van het logement kon hij misschien een atelier inrichten, maar ook daar was het licht niet toereikend. Zijn verf- en gereedschapsvoorraad bleef bovendien beperkt, waardoor hij minder tochten kon ondernemen dan hij zich had voorgenomen. Hij voelde zich gehaast. Het seizoen was al vergevorderd en hij wilde nog voor het begin van de winter dieper in de heide onderdak gevonden hebben. Gelukkig ontving hij geld van zijn vader en van zijn broer. Na een verblijf van drie weken in Hoogeveen kon Van Gogh aan zijn tocht beginnen en vertrok hij naar Nieuw-Amsterdam/Veenoord. Het logement van Hartsuiker hield hij voorlopig aan als postadres en voor de opslag van zijn koffer. Begin oktober schreef hij vanuit Nieuw-Amsterdam/Veenoord dat hij op 12 oktober weer even in Hoogeveen zou zijn. Hierna noemde Van Gogh het logement niet meer in zijn brieven. Mogelijk haalde hij er zijn spullen op toen hij begin december vanuit Hoogeveen naar Nuenen reisde.

3.
Historisch centrum Hoogeveen

‘En altijd bedrijvigheid van turfschuiten’

Vincent van Gogh verbleef vanaf 11 september gedurende drie weken in Hoogeveen. Vanuit het logement van Albertus Hartsuiker aan de Pesserstraat verkende hij het dorp en de omgeving. Direct na zijn aankomst schreef hij in een brief aan Theo over wat hij had gezien in Hoogeveen. Hij noemde enthousiast de *‘heel echte’* turfschuiten, net als de schippers en de vrouwen in klederdracht: *‘Vrouwtjes met het costuum van hier op ‘t hooiveld – best.– Het zal wel nog veel mooier blijken te zijn dieper ‘t land in doch voorloopig zie ik al erg goede dingen – zelfs hier.’*[1] Hoogeveen zelf beschreef hij als een lange rij huizen langs de haven, met veel nieuwe huizen en *‘enkele mooiere oude.’*[2]

Het Kruis/Schutstraat, Hoogeveen, 2020

Zicht op het Kruis, het Zuideinde (nu Hoofdstraat) en links het zgn. Schippershuus, Historische Kring Hoogeveen

'Het Kruis' in Hoogeveen

Het historisch centrum van Hoogeveen was een inspiratiegebied voor Van Gogh. Het werd gevormd door het gebied rondom 'Het Kruis', de plaats waar het kanaal De Nieuwe Grift (tegenwoordig de Hoogeveense Vaart) twee kleinere kanalen kruiste. Het centrum was het vertrekpunt voor de wandeltochten die Van Gogh in de omgeving maakte, en een goede uitvalsbasis voor zijn vaartochten. Hij schreef aan zijn broer: *'Er zijn in 't dorp 4 of 5 vaarten, naar Meppel, naar Dedemsvaart, naar Coevorden, naar Hollandsch veld.'* Als je die afging, zo schreef Van Gogh, zag je hier en daar een *'curieusen ouden molen'*, een boerderij, scheepstimmerwerf of sluis, en altijd bedrijvigheid van turfschuiten.[3] Hoogeveen was in 1883 van belang voor de doorvaart van turf waardoor Van Gogh veel schepen, hoog opgeladen met turf, door het dorp heeft zien varen. Er was een scheepswerf, waar schepen werden gebouwd of gerepareerd. Langs het kanaal stonden lange rijen woonhuizen, een drogisterij, herbergen, werkplaatsen en winkels. Het kanaal diende als waterreservoir én als riool, wat ziektes, stank en een rattenplaag tot gevolg had. Hoewel het centrum van Hoogeveen grotendeels is veranderd sinds 1883, zijn enkele panden die Van Gogh heeft kunnen zien bewaard gebleven, zoals de molen (nu Van Echtenstraat 47), de synagoge aan het water (gedempt; nu Schutstraat 147) en de Hervormde (Grote) Kerk aan de Grote Kerkstraat.

Hoofdstraat, westzijde Hoogeveen, ca. 1910-1920, Historische Kring Hoogeveen

1 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Hoogeveen, 11 en 12 september 1883, briefnr. 385, www.vangoghletters.org/vg/letters/let385/letter.html*
2 *Briefnr. 385, zie noot 1.*
3 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Hoogeveen, op of rond 14 september, briefnr. 386, www.vangoghletters.org/vg/letters/let386/letter.html*

4.
Postkantoor Hoogeveen

'Waarde Theo'

Het postkantoor van Hoogeveen, dat gevestigd was aan de Grote Kerkstraat 26-28, was voor Vincent van Gogh een belangrijke plek. Het pand is onherkenbaar verbouwd en huisvest tegenwoordig een eetcafé. Omdat Van Gogh geregeld een bezoek aan het postkantoor bracht, vormt de locatie een belangrijk onderdeel van zijn Drentse biografie.

Grote Kerkstraat 26-28, Hoogeveen, 2020

Brieven en postwissels

Op het postkantoor postte Van Gogh de brieven die hij aan Theo schreef en kon hij zijn postwissels verzilveren. De postwissel was sinds 1870 een betrouwbare manier om geld te versturen. Van Goghs broer Theo woonde in Parijs en kon daar bij een postkantoor een contant geldbedrag storten. Van Gogh kreeg daarna een postwissel opgestuurd naar zijn verblijfadres in Hoogeveen, het logement van Albertus Hartsuiker. Met die postwissel kon hij naar het postkantoor in Hoogeveen gaan om het gestorte bedrag in ontvangst te nemen. Voor Van Gogh was dit overigens nog niet meteen duidelijk: twee weken na zijn aankomst in Hoogeveen schreef hij dat hij nog niet wist hoe het zou werken met het innen van geld en dat hij op zoek was naar een wisselkantoor. In een andere brief mopperde hij over het niet ontvangen van zijn post, maar of dit aan de post of aan Theo zelf lag, is niet bekend.

Geld wisselen in Hoogeveen

Toen Van Gogh Hoogeveen achter zich liet om verder Drenthe in te trekken, bleef hij voor zijn post toch terugkeren naar Hoogeveen. Tot 1908 was er geen postkantoor in Nieuw-Amsterdam/Veenoord. Vanwege de aanwezigheid van een treinstation was er in Hoogeveen al langere tijd een postkantoor. Theo stuurde Van Gogh postwissels voor biljetten van 50 Franse Francs, die hij in Hoogeveen inwisselde. Op 12 oktober was hij hiervoor in Hoogeveen en waarschijnlijk trok hij er in november nog een keer naartoe om geld te wisselen. Van Gogh schreef hier niet uitvoerig over. Hij meldde wel aan zijn broer dat er bij het ophalen van het geld steeds een dag verloren ging. Hij moest hiervoor vanuit Nieuw-Amsterdam/Veenoord naar Hoogeveen maar kon niet op één dag heen en weer met de boot. De heen- of terugweg ging hij daarom te voet.

Het postkantoor aan de Grote Kerkstraat, Hoogeveen, ca. 1895-1905, Historische Kring Hoogeveen

5.

Omgeving Hoogeveen

Veenontginning, woeste gronden en heidevelden

Omgeving Stuifzand/Zwartschaap, 2020

Toen Van Gogh in Hoogeveen verbleef, trok hij er regelmatig op uit in de omgeving.[1] Het landschap dat hij hier zag was gevormd door grootschalige turfwinning, die rond het einde van de negentiende eeuw werd beëindigd. De meeste woningen waren gesitueerd langs de kanalen. Haaks op die kanalen was het land verdeeld in smalle lange stroken die verbonden werden door wijken (waterwegen), met daartussen sloten. De percelen tussen de wijken en sloten bestonden uit weilanden met hier en daar akkers en bosjes.

Hoogeveen ontwikkelde zich tot de grootste plaats van Drenthe. Ten noorden van het dorp lagen de buurtschappen Stuifzand en Zwartschaap. Het vrij meanderende Oude Diep kronkelde door het landschap tussen Fluitenberg en Hoogeveen en mondde uit in de Hoogeveense Vaart. Vanuit de dorpen Pesse, Hoogeveen en Stuifzand liepen diverse zandwegen door de heide. De essen rond de dorpen, de madelanden in de beekdalen en de hoger gelegen 'woeste gronden' waren nog van elkaar te onderscheiden. Het Pesserveld was een woest landschap met uitgestrekte open heidevelden met natte en droge heide, vennen en zandheuvels. Op het heideveld lagen vennen en plassen, zoals de Boerenveensche Plassen (nog steeds aanwezig) en het Zwarte Water.

G.J. Landweer, Boerderij met een schuur in het gebied Kremboong nabij Hoogeveen, ca. 1884-1894, Drents Archief, collectie Drents Museum

Hutten op de heide

Van Gogh schreef een paar dagen na zijn aankomst in Hoogeveen aan Theo: *'Nu ik eenige dagen hier reeds ben geweest en veel rondgeloopen in verschillende rigtingen, kan ik U meer mededeelen omtrent de streek waar ik ben aangeland. Ik voeg hierbij een krabbeltje naar mijne eerste geschilderde studie uit deze buurt, eene hut op de heide. Een hut geheel uit plaggen en stokken slechts gemaakt. Van die soort heb ik er een stuk of 6 ook van binnen gezien en zullen meer studies van komen.'*[2] Het 'krabbeltje' en de studie van de hut zijn niet meer bekend.

Vincent van Gogh, *Hutten,* Nieuw-Amsterdam, september-november 1883
olieverf op doek, 35,4 cm x 55,7 cm, Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

Turfschuiten, schaapskooien en *'superbe'* figuren

Van Gogh zag turfschuiten die door mannen, vrouwen, kinderen en paarden getrokken werden. Hij beschreef een waterweg door de heide, zag moerassige weides die hem aan het werk van Théodore Rousseau (1812-1867) herinnerden en schreef herhaaldelijk dat hij de heide *'rijk'* vond.[3] Hij stuurde er meerdere studies van naar Theo. Een van die studies betreft mogelijk het schilderij *Hutten* uit de collectie van het Van Gogh Museum (zie afbeelding). Van Gogh schreef over schaapskooien en herders *'die mooier waren dan de Brabantsche'*.[4] Die schaapskooien kwamen bij bijna alle boerderijen in de omgeving voor. Schapen waren onlosmakelijk verbonden met de agrarische bedrijfsvoering, met name in de esdorpen van Drenthe. Ze zorgden niet alleen voor vlees en wol, maar leverden ook de mest die nodig was om de akkers op de zandgronden vruchtbaar te maken. In de plaatsen Stuifzand en Zwartschaap maakte Van Gogh een voorval mee dat hij het beschrijven waard vond, om zijn broer *'een staaltje te geven van het echte van deze streek'*: *'Terwijl ik die hut zat te schilderen kwamen er twee schapen en een geit die op het dak van dit woonhuis begonnen te grazen. De geit klom op den nok en keek den schoorsteen in. De vrouw die iets op het dak hoorde, schoot naar buiten en slingerde haar bezem naar de geit voornoemd, welke als een gems naar beneden sprong.'*[5]

Van Gogh vond de mensen die hij tegenkwam *'superbe'* en *'treffend door een expressie van soberheid.'*[6] Hij was blij dat de mannen korte broeken droegen, want die lieten de vorm van het been goed uitkomen en maakten de bewegingen meer expressief. Het viel hem wel op dat veel figuren iets mankeerden: *'gezond is het niet precies hier, geloof ik - misschien wegens vuil drinkwater.- ik heb eenige meisjes van denk ik 17 jaar of jonger nog gezien die iets heel moois en jeugdigs hadden, ook in gelaatstrekken, maar meestal is het vroeg reeds fané. Doch dit neemt de groote, nobele tournure van 't figuur niet weg, welke sommigen hebben die digt bij gezien zeer verwelkt blijken.'*[7]

Vaarland in de omgeving nabij Hoogeveen, ca. 1895-1902, Drents Archief, collectie Drents Museum

'Ik vind het hier hoe langer hoe mooier & zal wel van 't begin af er op werken hier te blijven in de streek'

Studies in kleur en vorm

Van Gogh was onder de indruk van het contrast tussen het dorp Hoogeveen en de oorspronkelijkheid van de directe omgeving, met de plaggenhutten, schaapsherders en de ovens in de tuinen. *'Mooi is het hier alles, waar men ook gaat. De heide is veel uitgestrekter dan de Brabantsche, bij Zundert of Etten althans – ietwat monotoon als het middag is & de zon schijnt vooral, doch juist ook dat effekt, 'twelk ik vruchteloos een paar maal reeds toch heb willen schilderen, zou ik niet willen missen.'*[8] Kleurrijk beschreef hij de *'roode zon tusschen de berkjes die op een moerassig weiland staan waar de witte avonddamp uit opstijgt, waarboven men een blaauwgrijzen horizon lijn van geboomte met een paar daken nog ziet.'*[9] Van Gogh maakte er een studie van, net als van de heide. Hij maakte studies in aquarel, maar ook met de pen omdat hij daarmee meer in detail kon treden. Hij zou voor elk schilderij twee studies moeten maken, schreef hij: *één getekend, 'voor 't in elkaar zitten der dingen'*, en één in aquarel, om de kleuren te bepalen.[10]

Hoe langer Van Gogh in de omgeving van Hoogeveen verbleef, hoe meer het hem beviel: *'ik vind het hier hoe langer hoe mooier & zal wel van 't begin af er op werken hier te blijven in de streek'*, schreef hij op 24 september.[11] Toch verbreedde hij kort hierna zijn horizon, want acht dagen later zou hij Hoogeveen achter zich laten en naar Nieuw-Amsterdam/Veenoord vertrekken.

1 *Het is niet duidelijk waar Van Gogh precies is geweest rondom Hoogeveen. Daarom is de omgeving in zijn geheel aangemerkt als inspiratiegebied.*
2 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Hoogeveen, op of rond 14 september 1883, Briefnr. 386, www.vangoghletters.org/vg/letters/let386/letter.html*
3 *Briefnr. 386, zie noot 2. Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Hoogeveen, op of rond 21 september 1883, Briefnr. 388, www.vangoghletters.org/vg/letters/let388/letter.html*
4 *Briefnr. 386, zie noot 2.*
5 *Briefnr. 386, zie noot 2.*
6 *Briefnr. 386, zie noot 2.*
7 *Briefnr. 386, zie noot 2.*
8 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Hoogeveen, 16 september 1883, Briefnr. 387, www.vangoghletters.org/vg/letters/let387/letter.html*
9 *Briefnr. 387, zie noot 8.*
10 *Briefnr. 388, zie noot 3.*
11 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Hoogeveen, 24 september 1883, Briefnr. 389, www.vangoghletters.org/vg/letters/let389/letter.html*

6.

Kerkhof Pesse

Stil en bedaard

Op 15 september 1883 bezocht Van Gogh een klein kerkhof in de omgeving van Hoogeveen en maakte er een studie van. De volgende dag beschreef hij aan zijn broer Theo hoe het kerkhof eruitzag, hoe het had geroken en welke kleuren hij had gezien: *'de donkere strook masthout die het afsluit scheidt een tintelende lucht van den ruigen grond, die in 't algemeen een rosse kleur heeft – fauve – bruinachtig – geelachtig doch overal met lilas toonen. Het was niet makkelijk te schilderen, ik zal er verschillende effekten nog van zoeken, met sneeuw b.v. moet het zeer eigenaardig wezen.'*[1] Om zijn woorden te verduidelijken en een beeld te geven van de studie die hij had gemaakt, maakte hij een croquis (schets) in de brief. Later, in maart 1884, schreef hij Theo nog eens over de tekening van het kerkhof, ditmaal vanuit Nuenen. Van Gogh klonk beledigd in die brief, waarschijnlijk omdat Theo hem had geschreven dat hij zich te veel liet leiden door het werk van de Franse kunstenaar George Michel (1763-1843). Van Gogh was niet blij met wat Theo hem verweet, omdat hij de studie *'stil en bedaard eenvoudig buiten'* had gemaakt, en erin had geprobeerd *'niets te zeggen [...] dan wat ik zag'*.[2] Hij had niet aan het werk van Michel gedacht – hij dacht alleen aan het motief dat hij verbeeldde.

Kerkhof Pesse, 2020

Eenheid met de natuur

Van Gogh had zich al vaker beziggehouden met het thema van het kerkhof. Hij ging met regelmaat naar het Zundertse graf van zijn jonggestorven broer Vincent, maar bezocht ook kerkhoven in andere plaatsen. Hij vond er een sfeer van eenheid met de natuur, schreef hij aan Theo.[3] Een jaar voordat hij het kerkhof bij Pesse bezocht, schreef hij al over zijn wens om een kerkhof te tekenen: *'Zeer zeker zou ik wat graag zoo'n oud kerkje & kerkhof met zandgraven en oude houten kruisen trachten te maken. Ik hoop wel dat het er eens van komen zal.'*[4] Hij verwees bovendien in zijn brieven geregeld naar kunstenaars die met dit thema hadden gewerkt, zoals Louis Apol (1850-1936), Jacob Maris (1837-1899) en Anthon van Rappard (1858-1892).

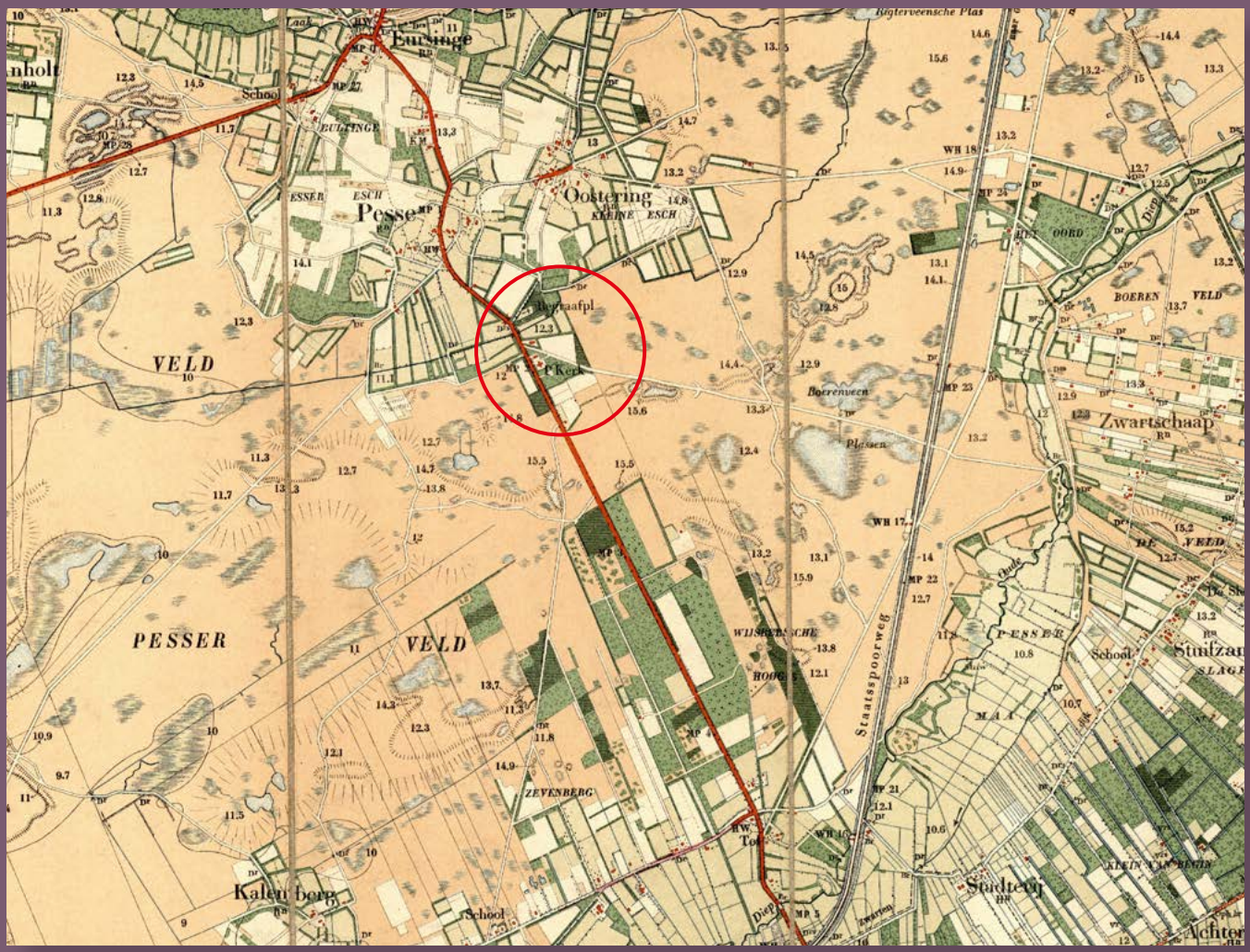

Illustratie van het gebied rondom Pesse en Stuifzand van rond 1900, collectie Drents Archief. Net iets boven het midden is de begraafplaats met een rode cirkel aangegeven, omzoomd door naaldbomen en ontsloten door een kleine laan. Het heidegebied is nog omvangrijk.

Locatie

Omdat het niet bekend is wat er met de studie van het kerkhof is gebeurd, is de croquis die Van Gogh maakte het enige aanknopingspunt in de toewijzing van de locatie van het kerkhof. Mogelijk maakte Van Gogh daarin gebruik van zijn artistieke vrijheid, waardoor het onzeker is in hoeverre deze een natuurgetrouwe weergave van de werkelijkheid biedt. Bovendien maakte Van Gogh de croquis snel, en waarschijnlijk thuis tijdens het schrijven van zijn brief, om zijn broer een indruk te geven van wat hij had gezien. Hij beschreef het kerkhof wel uitgebreid in zijn brief: *'het met mastboompjes omzoomde heidelandschap, het laantje naar de begraafplaats toe, graven die veelal bestaan uit witte palen met namen erop en deels begroeid met bunt en heide.'*[5]

Er zijn twee locaties die in aanmerking komen voor verder onderzoek: de begraafplaats van Pesse en die van Hollandscheveld. De beschrijving van Van Gogh en de manier waarop hij de begraafplaats weergeeft in zijn schets, wijzen in de richting van het kerkhof aan de Hoogeveenseweg 48 in Pesse.

Volgens onderzoek van Het Drentse Landschap past de bodemkundige ondergrond goed bij het door Van Gogh in zijn brieven genoemde *'bunt'* (grassoort pijpenstrootje). Ook is op topografische kaarten uit de tijd van Van Gogh het met mastboompjes (sparren) omheinde landschap duidelijk herkenbaar ingetekend.
Het is bovendien aannemelijk dat het kleinschalige en besloten karakter van het kerkhof van Pesse Van Gogh meer aansprak dan de grootschalige, goed onderhouden begraafplaats van Hollandscheveld, gelet op de voorbeelden van andere kunstenaars die hij aanhaalt en de manier waarop hij over de begraafplaats sprak.[6]

Zowel de hoek van de grafzerken ten opzichte van de torenspits als de vorm van de torenspits op de briefschets komen overeen met de situatie in Pesse. Ook de afstand van het kerkhof tot de torenspits maakt het aannemelijk dat het deze spits is geweest die door Van Gogh is waargenomen.

Vincent van Gogh, *Schets in brief van Vincent van Gogh aan Theo van Gogh*, Hoogeveen, 16 september 1883, potlood, pen en inkt op papier, Van Gogh Museum, Amsterdam (Vincent van Gogh Stichting)

1 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Hoogeveen, 16 september 1883, briefnr. 387, www.vangoghletters.org/vg/letters/let387/letter.html*
2 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nuenen, op of rond 2 maart 1884, briefnr. 432, www.vangoghletters.org/vg/letters/let432/letter.html*
3 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Laken, 13, 15 of 16 november 1878, briefnr. 148, www.vangoghletters.org/vg/letters/let148/letter.html*
4 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Den Haag, 26 augustus 1882, briefnr. 259, www.vangoghletters.org/vg/letters/let259/letter.html*
5 *Briefnr. 387, zie noot 1.*
6 *Begraafplaatsen vielen destijds onder gemeentelijk toezicht in verband met de publieke hygiëne. Gegevens over hoe de begraafplaatsen er destijds uitzagen, het aantal nieuwe graven en het onderhoud zijn daarom terug te vinden in de gemeenteverslagen van Hoogeveen (Hollandscheveld) en Ruinen (Pesse) van de jaren 1880.*

Nieuw-Am Veenoord

Vanaf 2 oktober 1883 verbleef Vincent van Gogh gedurende twee maanden in Nieuw-Amsterdam/Veenoord. Hij vond er onderdak in het logement van Hendrik Scholte in Veenoord, op de grens met Nieuw-Amsterdam (tegenwoordig: Van Goghstraat 1, Nieuw-Amsterdam/Veenoord). Vanuit het logement ondernam Van Gogh meerdere tochten om zijn nieuwe omgeving te verkennen. Hij tekende wat hij tegenkwam en beschreef aan Theo een gebied waar alles veel ongerepter was dan hij ooit had gezien. Zijn verblijf in Drenthe maakte hem rustig, maar na enkele weken voelde hij zich somber. Rond 5 december 1883 verliet hij Drenthe en vertrok hij, via het station van Hoogeveen, naar zijn ouderlijk huis in het Brabantse Nuenen.

sterdam/

7. Vaarroute van Hoogeveen naar Nieuw-Amsterdam/ Veenoord
8. Driftbrug Zwinderen
9. Logement Scholte, Nieuw-Amsterdam/Veenoord
10. Voormalige ophaalbrug Nieuw-Amsterdam/Veenoord
11. Omgeving Nieuw-Amsterdam/ Veenoord

7.
Vaarroute van Hoogeveen naar Nieuw-Amsterdam/Veenoord

Een *'eeuwig lange vaart in de trekschuit door de heide'*

***'Wat zou ik willen we hier zamen konden loopen en – zamen schilderen.– Ik geloof het land U zou inpakken en overtuigen. [...] Ik dacht op dezen tocht zoo telkens & telkens aan U.'*[1]**
Zo schreef Vincent van Gogh op 3 oktober 1883 aan zijn broer Theo. De dag ervoor had Van Gogh waarschijnlijk in de middag vanuit Hoogeveen de schuit genomen. Deze bracht hem het eerste stukje over de Hoogeveense Vaart en vervolgens over de Verlengde Hoogeveense Vaart naar Nieuw-Amsterdam/Veenoord. Het was een reis van ongeveer dertig kilometer, waar de schuit zes uur over deed.

Verlengde Hoogeveense Vaart bij Oosterhesselen, 2020

Tarieven, *Voorwaarden* en *Statuten* verstrekt de Hoofd-Agent **M. A. D. JOLLES te Assen.**

Winterdienst

(*bij open water*)

VAN HET

Trekschuitenveer

HOOGEVEEN over OOSTERHESSELERBRUG tot NIEUW-AMSTERDAM en ERIKA.

Expresse Goederenwagens daarvan tot COEVORDEN en terug, ZWEELOO enz.

Van Hoogeveen:

Dinsdagsmiddags een uur.
Donderdagsmiddags een uur, of na aankomst der Spoor.
Zaterdagmiddag ongeveer 12 uur.

Van Nieuw-Amsterdam:

Dinsdagsmorgens vier uur.
Woensdagmorgen tien uur.
Vrijdagmorgen negen uur.

Van Oosterhesselerbrug naar Hoogeveen:

Dinsdagmorgen zes uur.
Woendagsmiddag een uur.
Vrijdagmorgen elf uur.

De Schipper
VAN DALEN.

Provinciale Drentsche en Asser Courant, 23-10-1883, Drents Archief

Tocht door veen en heide

Van Gogh voer door het veengebied Het Hollandsche Veld. Hij kwam turfschuiten tegen op zijn tocht en kon uitkijken over een landschap in verschillende stadia van vervening en ontginning. Hij doorkruiste het oude esdorpenlandschap rond Zwinderen en Oosterhesselen, met grote stukken open heidelandschap waar de schaapskudden graasden, en enkele beekdalen waarlangs de groenlanden lagen. Waarschijnlijk zag hij de Noord Esch van Wachtum met roggeakkers en tijdens het laatste deel van zijn reis het uitgestrekte hoogveenlandschap rond Nieuw-Amsterdam/Veenoord.

Vergelijking met schilderijen

In zijn brief beschreef hij wat hij had gezien tijdens zijn *'eeuwig lange vaart in de trekschuit door de heide'*. Woorden ontbraken hem om het land goed te beschrijven, zo schreef hij aan Theo, maar hij vergeleek de oevers van het kanaal met schilderijen van Georges Michel (1763-1843), Théodore Rousseau (1812-1867), Jan van Goyen (1596-1656) en Philips Koninck (1619-1688). *'Vlakke plannen of strooken verschillend van kleur, die smaller & smaller worden naarmate ze den horizon naderen. Hier & daar geaccentueerd door een plaggen keet of kleine boerderij of een paar schrale berkjes, populieren, eiken.'* Van Gogh zag turfschuiten en stapels turf, magere koeien, veel schapen en varkens. De mensen die hij zo nu en dan op de vlakte zag vond hij van een *'groot karakter'*, met soms een *'magtig fijn charme'*. Er waren types die hij vergeleek met de schilderijen van Adriaen van Ostade (1610-1685), types *'die aan varkens of kraaien herinneren'*, maar een enkele keer zag hij ook een figuurtje *'dat als de lelie onder de doornen'* was.

Een schetsblad bij de brief

Van Gogh was erg enthousiast over de tocht en was naar eigen zeggen vol van wat hij gezien had. 's Avonds was de heide ongemeen mooi geweest. De molens waren *'Don Quichotte achtig'* en hij zag de ophaalbruggen als *'zonderlinge gevaartes'* met *'hun grillige silhouetten tegen de wemelende avondlucht'*. Het wolkendek had de gehele hemel in tonig lila, grijs en wit bedekt, met een enkel scheurtje waardoor het blauw heen schemerde. Aan de horizon had hij een schitterende rode streep gezien met daaronder de verbazend donkere vlakte met bruine heide.

Al tijdens zijn vaartocht had Van Gogh in de schuit zitten tekenen. Aan zijn brief voegde hij een pagina met schetsen toe, waarop enkele dingen te zien zijn die hij in zijn brief noemde: een vrouw met zwarte stof om de oorijzers, een moeder met een kindje en kleine boerderijen en plaggenhutten. Rechtsboven schetste Van Gogh de Driftbrug bij Zwinderen. In de onderste tekening gaf hij zijn bestemming Nieuw-Amsterdam/Veenoord weer, met een donker gearceerde avondlucht boven de straat (mogelijk de Schooldijk) met aan weerszijden huisjes en hutten.

Nieuw-Amsterdam/Veenoord

Van Gogh schreef aan zijn broer dat hij enige tijd in Nieuw-Amsterdam/Veenoord zou blijven om er te schilderen. Hoewel hij het niet noemde in zijn brieven aan Theo, zal hij de trekschuit vaker hebben genomen. Hij reisde in ieder geval één keer vanuit Nieuw-Amsterdam/Veenoord naar Hoogeveen om de post en geldwissels op te halen. Omdat de vaarroute Hoogeveen – Nieuw-Amsterdam/Veenoord de verbinding vormde tussen de twee locaties waar hij verbleef, was het een belangrijk inspiratiegebied voor Van Gogh. Het tekeningenblad dat hij bij zijn brief van 3 oktober voegde, is daar een concreet bewijs van.

1 *Alle citaten zijn ontleend aan: Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nieuw-Amsterdam, op of rond 3 oktober 1883, briefnr. 392, www.vangoghletters.org/vg/letters/let392/letter.html*

Vincent van Gogh, *Briefschets vaartocht Hoogeveen – Nieuw-Amsterdam/Veenoord*, 3 oktober 1883, Van Gogh Museum (Vincent van Gogh Stichting)

8.
Driftbrug Zwinderen

Tekenen op de trekschuit

Begin oktober 1883 reisde Van Gogh van Hoogeveen naar Nieuw-Amsterdam/Veenoord. In een brief aan zijn broer Theo schreef hij over de reis, die hij per trekschuit door de Verlengde Hoogeveense Vaart maakte. Aan zijn brief voegde hij een tekeningenblad toe met meerdere schetsen die illustreren wat hij onderweg zag (zie afbeelding). De tekening rechtsboven op dit blad toont een ruiter te paard met op de achtergrond een brug. Dit is de voormalige Driftbrug nabij Zwinderen.

De huidige Driftbrug bij Zwinderen, 2020

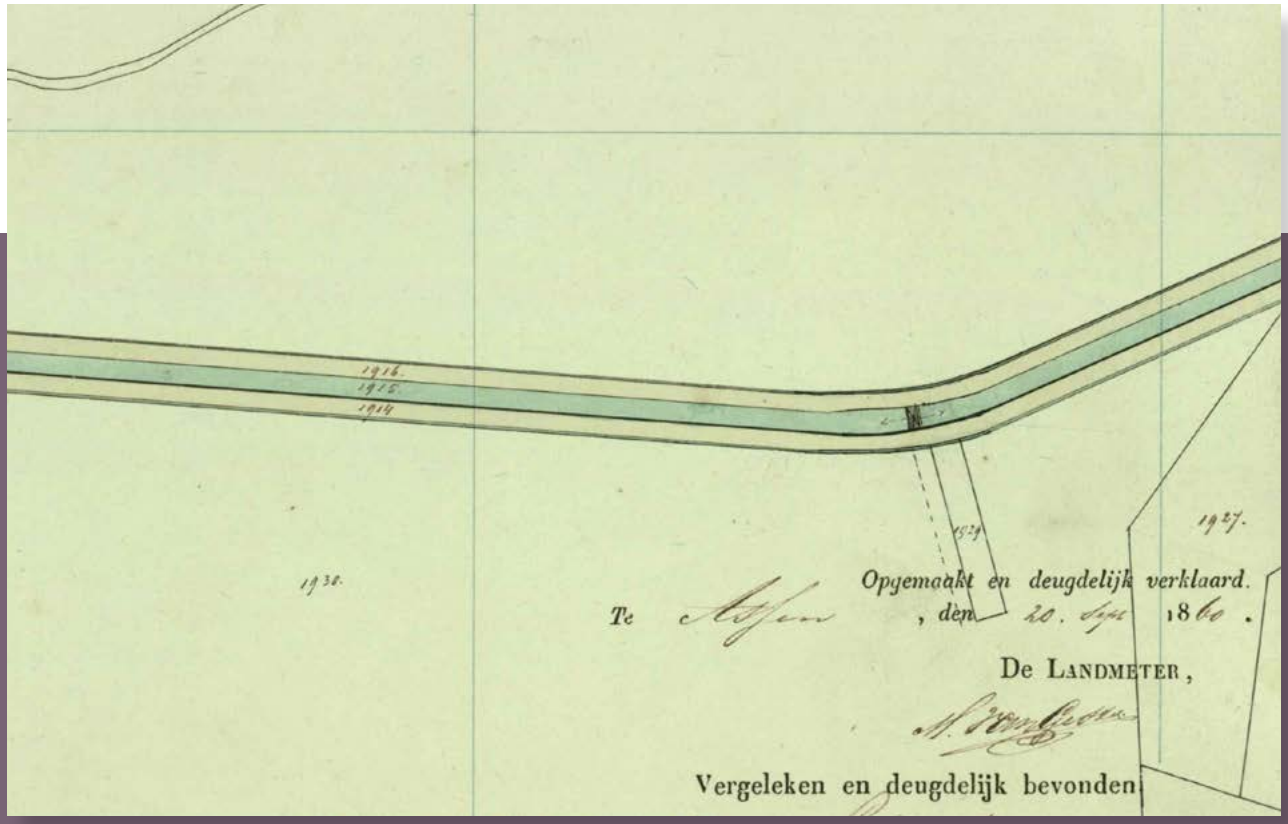

Kadasterkaart met daarop de Driftbrug te Zwinderen, 1862, Drents Archief

Ophaalbrug

Op historische kaarten is te zien waar aan het einde van de negentiende eeuw de bruggen over de Verlengde Hoogeveense Vaart lagen.
Op enkele plaatsen telt de vaart flauwe bochten en op één plek lag een brug direct na een bocht naar links, zoals Van Gogh tekende. Deze brug was de Driftbrug, een ophaalbrug over de Verlengde Hoogeveense Vaart die rond 1860 werd gebouwd. Tegenwoordig is de brug niet meer te zien; in 1923 kwam er een draaibrug voor in de plaats. De huidige brug is uit 2015. Hoewel de brug die Van Gogh zag niet meer aanwezig is, is de locatie onveranderd gebleven.

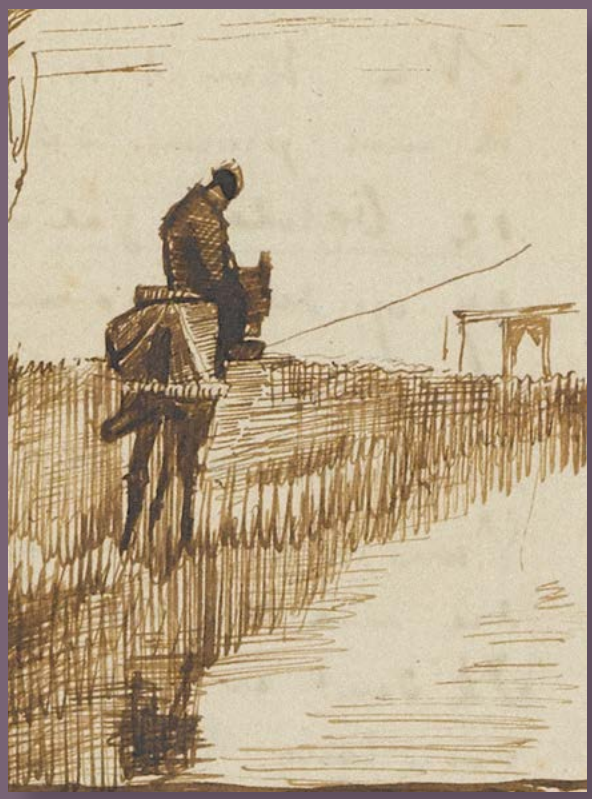

Vincent van Gogh, *Briefschets vaartocht Hoogeveen – Nieuw-Amsterdam* (detail), 3 oktober 1883. Schets van de ruiter te paard die de trekschuit waar Van Gogh op zit voorttrekt. Van Gogh Museum (Vincent van Gogh Stichting)

1 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nieuw-Amsterdam, op of rond 3 oktober 1883, briefnr. 392, www.vangoghletters.org/vg/letters/let392/letter.html*

9.
Logement Scholte, Nieuw-Amsterdam/Veenoord

Verblijf in Nieuw-Amsterdam/ Veenoord

Op 2 oktober 1883 kwam Vincent van Gogh aan in Nieuw-Amsterdam/Veenoord.[1] Hij was in Hoogeveen aan boord van de trekschuit gegaan en bereikte zijn bestemming aan het einde van de dag. Nog diezelfde avond schreef hij Theo over de herberg in Nieuw-Amsterdam/Veenoord waar hij verbleef. Hij kon er een kamer krijgen met goed licht, waar 's winters een kachel neergezet kon worden. Hij zou er langere tijd kunnen blijven, schreef hij zijn broer, maar alleen als hij vanuit de herberg makkelijk de *'buurt met de groote oude plaggenkeeten'* kon bezoeken.[2]

Van Goghstraat 1, Nieuw-Amsterdam/Veenoord, 2020

Een kachel en een klein balkon

Dit was kennelijk het geval, want enkele dagen na zijn aankomst berichtte hij Theo dat hij in de herberg een redelijk grote kamer had betrokken met een kachel en een klein balkon. Vanaf dat balkon kon Van Gogh de heide met de keten zien, net als een *'curieuse ophaalbrug'*.[3] De kamer was groot en licht genoeg om er te kunnen werken, wat goed uitkwam omdat het regelmatig regende. Het verblijf in de herberg monterde hem op. Zo schreef Van Gogh dat de boerenkeuken met het open turfvuur 's avonds heel gezellig was: *'Men kan 't best denken bij zoo'n boerenhaard waar een wiegje bij staat. Als ik melankoliek me voel of ergens niet uit kan, ga ik maar eens naar beneden.'*[4] Hier kon hij het wel even uithouden, en hij besloot zijn brief met de mededeling dat zijn adres voorlopig hetzelfde zou blijven.

Herberg Hendrik Scholte

De herberg waar Van Gogh over schreef was het logement van Hendrik Scholte in Veenoord, op de grens met Nieuw-Amsterdam (tegenwoordig: Van Goghstraat 1, Nieuw-Amsterdam/Veenoord). Scholte woonde er met zijn vrouw Gezina Alberta Arink en vier kinderen. Bij het logement was een schuur met stallen. Deze stallen werden gebruikt voor de paarden en rijtuigen van de bezoekers, voor koetsen en voor de boerenwagens van Scholte, die ook een boerenbedrijf had. Het logement had enkele jaren eerder een bestemming als veerhuis gekregen: de beurtschepen legden er aan en vertrokken vanaf het logement. Van Gogh moet bij aankomst in Nieuw-Amsterdam/Veenoord vlak voor het logement van boord zijn gegaan.

Slaapkamer Van Gogh (reconstructie Van Gogh Huis), 2020

Uitzicht op vaart en landerijen

Van Gogh verbleef in een kamer op de eerste verdieping van het voorhuis, dat waarschijnlijk drie kamers in totaal telde. Zijn kamer (de middelste kamer) had een balkon. Van daaruit kon hij uitkijken op de houten ophaalbrug die voor het logement over de Verlengde Hoogeveense Vaart lag. Achter de ophaalbrug begonnen de woonketen langs de Heerendijk en links ervan stond aan de overkant van de vaart een molen, die in 1904 verloren ging bij een brand. Aan zijn ouders schreef Van Gogh dat hij tussen de boerderijen door zicht had op landerijen: door het raam zag hij een *'fijngroen korenveldje'* en *'elzenboschjes'*.[5]

Verbouwingen

Het pand waarin het logement gevestigd was, werd in 1871 gebouwd. Bij een verbouwing van de voorgevel rond 1900 werd een witte pleisterlaag aangebracht. In de decennia daarna volgden intensieve verbouwingen, waarbij onder meer het achterhuis werd afgebroken. Tijdens de restauratie in 2000 stortte een deel van het voorhuis in. Het rechterdeel van de voorgevel en de kamer van Van Gogh bleven intact. Enkele delen van het gebouw konden worden behouden. Een deel van het oorspronkelijke materiaal uit de kamer van Van Gogh, met name de constructieve elementen zoals de vloer- en plafondbalken, bleef bewaard. Alle overige onderdelen van het pand werden zoveel mogelijk naar de situatie van het einde van de negentiende eeuw gereconstrueerd. Tegenwoordig heeft het pand een moderne aanbouw en huisvest het een restaurant en het bezoekerscentrum Van Gogh Huis.

Terugkeer naar Nuenen

Het werken in het logement van Scholte deed Van Gogh goed, zo schreef hij aan zijn broer. Hij wenste dat Theo de stille heide eens zou kunnen zien, *'want zoo iets calmeert en stemt tot meer geloof, berusten, kalm werken.'*[6]
Van Gogh verbleef twee maanden bij Scholte. De somberheid sloeg toe toen het weer slechter werd. Hij schreef over de eenzaamheid en zenuwachtigheid waaronder hij gebukt ging. Om *'tot wat rust & beslistheid te komen'* keerde Van Gogh begin december 1883 terug naar zijn ouderlijk huis in Nuenen.[7]

Ansichtkaart van Nieuw-Amsterdam/Veenoord met links het logement waar Van Gogh verbleef, ca. 1915-1920, Drents Archief, collectie Drents Museum

1 *Vincent van Gogh kwam waarschijnlijk op 2 oktober 1883 aan, zie Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nieuw-Amsterdam, op of rond 3 oktober 1883, briefnr. 392, www.vangoghletters.org/vg/letters/let392/letter.html*

2 *Briefnr. 392, zie noot 1.*

3 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nieuw-Amsterdam, 12 of 13 oktober 1883, briefnr. 395, www.vangoghletters.org/vg/letters/let395/letter.html*

4 *Briefnr. 395, zie noot 3.*

5 *Brief Vincent van Gogh aan Theodorus van Gogh en Anna van Gogh-Carbentus, Nieuw-Amsterdam, op of rond 26 oktober 1883, briefnr. 399, www.vangoghletters.org/vg/letters/let399/letter.html*

6 *Briefnr. 392, zie noot 1.*

7 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, op of rond 6 december 1883, Briefnr. 409, www.vangoghletters.org/vg/letters/let409/letter.html*

10.
Voormalige ophaalbrug Nieuw-Amsterdam/Veenoord

Een ‘heel curieuse ophaalbrug’

Toen Van Gogh zijn broer Theo op de hoogte bracht van zijn nieuwe onderkomen in Nieuw-Amsterdam/Veenoord, schreef hij in zijn brief ook dat hij vanuit zijn kamer een *‘heel curieuse ophaalbrug’* zag.[1] Enkele weken later meldde hij dat hij drie grote studies van die brug had gemaakt. Eén daarvan is de aquarel *De ophaalbrug in Nieuw-Amsterdam* (zie afbeelding).[2]

Huidige ophaalbrug met zicht vanaf het Van Gogh Huis, Nieuw-Amsterdam/Veenoord, 2020

Vincent van Gogh, *De ophaalbrug in Nieuw-Amsterdam*, 1883, potlood en aquarelverf op papier, 40,3 x 82,2 cm, Groninger Museum

Veenbrug tegenover het logement

De ophaalbrug die Van Gogh vastlegde, werd rond 1860 over de vlak daarvoor gereedgekomen Verlengde Hoogeveense Vaart gebouwd.
Het werd de Veenbrug genoemd, omdat net voorbij de brug het uitgestrekte veengebied van Zuidoost-Drenthe begon. Omstreeks 1915 werd de brug vervangen door een ijzeren draaibrug. De huidige ijzeren ophaalbrug werd rond 1956 gebouwd. Deze brug is ten opzichte van de oude Veenbrug die Van Gogh vastlegde enkele meters richting het oosten gesitueerd en staat niet meer tegenover het voormalige Logement Scholte. Ondanks dat de Veenbrug en de gebouwen die Van Gogh schilderde niet meer aanwezig zijn, vormt de plek vanwege het directe verband met de aquarel en het logement een belangrijk onderdeel in Van Goghs Drentse biografie.

Vaart met ophaalbrug, Nieuw-Amsterdam, ca. 1895-1903, Drents Archief, collectie Drents Museum

1 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nieuw-Amsterdam, 12 of 13 oktober 1883, briefnr. 395, www.vangoghletters.org/vg/letters/let395/letter.html*
2 *De andere twee grote studies die Van Gogh maakte van de ophaalbrug, zijn niet bekend.*

11.
Omgeving Nieuw-Amsterdam/Veenoord

Terug in de tijd

Vanuit het logement van Hendrik Scholte in Nieuw-Amsterdam/Veenoord ondernam Van Gogh meerdere tochten om zijn nieuwe omgeving te verkennen. Hij had het idee dat hij veertig jaar terug in de tijd was gegaan, en beschreef aan Theo een gebied waar alles veel ongerepter was dan hij ooit had gezien. Zijn verblijf in Drenthe maakte hem rustig. Hij schreef zijn broer: *'Ik heb nu een maand heilucht ingeademd, ik had die ook absoluut noodig [...] Ik spreek kalm, ik denk kalm nu.'*[1]

Omgeving Nieuw-Amsterdam/Veenoord, 2020

Twee turfstekers aan het werk in het veen nabij Nieuw-Amsterdam, ca. 1903-1910, Drents Archief, collectie Drents Museum

Tweelingdorp Nieuw-Amsterdam/ Veenoord

Nieuw-Amsterdam vormde een tweelingdorp met het ontginningsdorp Veenoord, dat in de jaren 1852-1853 bij de aanleg van de Verlengde Hoogeveense Vaart ontstond. Nieuw-Amsterdam lag aanvankelijk een stuk zuidelijker, maar verschoof vanaf 1852 in de richting van Veenoord. Nieuw-Amsterdam lag in de gemeente Emmen in het gebied het Amsterdamsche Veld, genoemd naar de financiers van de lokale turfexploitatie. De omgeving van Nieuw-Amsterdam bestond uit een uitgestrekt hoogveengebied waar net de eerste veenwijken waren gegraven om de afvoer van de turf per schip mogelijk te kunnen maken. Vooral aan de oostzijde van Nieuw-Amsterdam werden de veenwijken en ontwateringsslootjes in het veen in een regelmatig patroon neergelegd. De percelen veen die afgegraven waren, werden omgezet in gras- en akkerland. De eerste bebouwing was geconcentreerd langs de vaart. Hier stonden ook de jonge eiken die in Van Goghs tijd net waren aangeplant. Veenoord lag destijds in de gemeente Sleen en bestond uit houten- of plaggenketen voor de veenarbeiders en enkele huizen van steen. Deze stenen huizen, waar het toekomstige Logement Scholte er één van was, waren op een zandrug aan weerszijden van de vaart voor ambachtslieden en veenbazen gebouwd. Het uitgestrekte hoogveengebied aan de oostkant van Veenoord was in de tijd dat Van Gogh er verbleef deels afgegraven. Ter hoogte van het logement van Scholte werd het landschap gekenmerkt door het Ermer (laag)Veen, met turfhopen, veenketen en plaggenhutten.

Schijnbaar monotoon

Ruim drie weken na zijn aankomst in Nieuw-Amsterdam/Veenoord schreef Van Gogh aan zijn ouders over het wisselende weer. Hoewel er zonnige herfstdagen waren, vond hij de stormachtige dagen het mooist. Het buiten werken ging dan moeilijker – het was soms zelfs niet te doen – maar toch kon het hem zeer bekoren. Met de indrukken die hij dan opdeed, kon hij een studie die hij eerder had gemaakt aanpassen naar de slechtere weersomstandigheden. Van Gogh trok er zonder plan op uit en tekende wat hij tegenkwam; dat plan zou wel volgen als zijn studies waren bezonken. Aan Theo schreef hij dat het land rond Nieuw-Amsterdam/Veenoord schijnbaar monotoon was, maar dat hij veel uiteenlopende dingen zag. Zo kon hij op twee dagen aardappelvelden bezoeken die hetzelfde leken, met ploegers en aardappelraapsters, maar waarbij zijn ervaring toch anders was: *'[...] het is iets eigenaardigs van hier, telkens precies 't zelfde en toch net precies variatie, dezelfde motieven als schilderijen van meesters die in 't zelfde genre werken en toch verschillen, o het is hier zoo eigenaardig – en zóó stil, zóó vredig.– Ik kan er geen ander woord voor vinden dan vrede.'*[2]

Vincent van Gogh, *De Turfschuit*, 1883, olieverf op doek op paneel, 37 x 55,5 cm, Drents Museum

Briefschetsen van de omgeving

Aan zijn brieven voegde Van Gogh zo nu en dan schetsen toe die aan zijn schilderijen voorafgingen. Zo maakte hij van het schilderij *Boerderij met turfhopen* eerst een tekening bij zijn brief, waarin hij schreef: *'[...] met een teer groen korenveldje op den voorgrond & verwelkte grassen achter 't huisje & hoopen turf, weer een doorkijkje op de heide en de lucht heel licht.'*[3] Het is denkbaar dat Van Gogh voor dit schilderij bij de turfvelden aan de Herendijk werkte. Deze turfvelden lagen ten westen van Logement Scholte en dienden mogelijk ook als inspiratie voor de schilderijen *Twee vrouwen in het veen* en *Landschap met veenstammen*.[4]

'Onkruidverbrandertje'

Naast elementen uit het landschap en figuren als ploegers en werkende vrouwen op het land, verbeeldde Van Gogh ook het landschap bij avond. *'Ziehier een paar avond effekten – ik zit nog steeds op dat onkruidverbrandertje, dat ik wat toon aangaat in een geschilderde studie beter heb dan vroeger, zóó dat het meer de grootheid der vlakte en het vallen van den avond geeft en 't vuurtje 't eenige lichtstipje is met ietwat rook. Ik ging er telkens s'avonds voor buiten kijken en op een slik avond na den regen vond ik het hutje dat in de natuur magtig mooi was.'*[5] Van Gogh ondernam in de schemering waarschijnlijk geen grote wandeltochten meer. Het is daarom aannemelijk dat hij het schilderij *Onkruid verbrandende boer* (zie afbeelding) in de nabije omgeving van het logement maakte.

Rust, ruimte en eenzaamheid

Het *'schijnbaar monotone land'*, zoals Van Gogh het kale veenlandschap rond Nieuw-Amsterdam/Veenoord omschreef, gaf hem een gevoel van rust en ruimte.[6] Toch sloeg na enkele weken de eenzaamheid toe, en Van Gogh werd somber. In november schreef hij nauwelijks nog over Drenthe. Het weer was slecht en hij kon niet meer buiten werken. Rond 5 december moet hij huiswaarts zijn getrokken. Op 6 december schreef hij aan zijn broer: *'De laatste 3 weken al was ik eigentlijk maar half in orde – had last van verschillende dingen die voortkwamen uit kou gevat hebben en ook wel zenuwachtigheid.– Zooiets moet men zoeken te breken en ik voelde dat het erger zou worden als ik niet een afleiding zocht.'* Hij legde uit: *'Drenthe is superbe, maar het er uit houden hangt van veel dingen af – hangt af van of men er geld voor heeft, hangt af van of men bestand is tegen de eenzaamheid.'*[7]

Vincent van Gogh, *Onkruid verbrandende boer*, 1883, olieverf op paneel, 30,5 x 39,5 cm, Drents Museum/Van Gogh Museum

1 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nieuw-Amsterdam, op of rond 16 oktober 1883, briefnr. 397, www.vangoghletters.org/vg/letters/let397/letter.html*
2 *Briefnr. 397, zie noot 1.*
3 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nieuw-Amsterdam, op of rond 15 oktober 1883, briefnr. 396, www.vangoghletters.org/vg/letters/let396/letter.html*
4 *Twee vrouwen in het veen: Collectie Van Gogh Museum (Vincent van Gogh Stichting), Landschap met veenstammen: Collectie Museum of Fine Arts Boston, VS*
5 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nieuw-Amsterdam, op of rond 22 oktober 1883, briefnr. 398, www.vangoghletters.org/vg/letters/let398/letter.html*
6 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nieuw-Amsterdam, 12 of 13 oktober 1883, briefnr. 395, www.vangoghletters.org/vg/letters/let395/letter.html*
7 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, op of rond 6 december 1883, Briefnr. 409, www.vangoghletters.org/vg/letters/let409/letter.html*

Zwe

Vanuit Nieuw-Amsterdam/Veenoord maakte Van Gogh een dagtocht naar Zweeloo. Het pittoreske dorp trok hem aan omdat hij wist dat de Duitse schilder Max Liebermann er had gewerkt. Van Gogh wilde de appelboomgaard schilderen die Liebermann een jaar eerder had vastgelegd, en hoopte de schilder er te treffen. Helaas was Liebermann er niet, en vond Van Gogh ook geen andere kunstenaars in Zweeloo. Hij tekende de boomgaard en de kerk van Zweeloo en keerde te voet terug naar Nieuw-Amsterdam/Veenoord. De dag was evenwel als een droom voor hem, schreef hij later aan zijn broer, en de route was zeer inspirerend voor hem geweest.

eloo

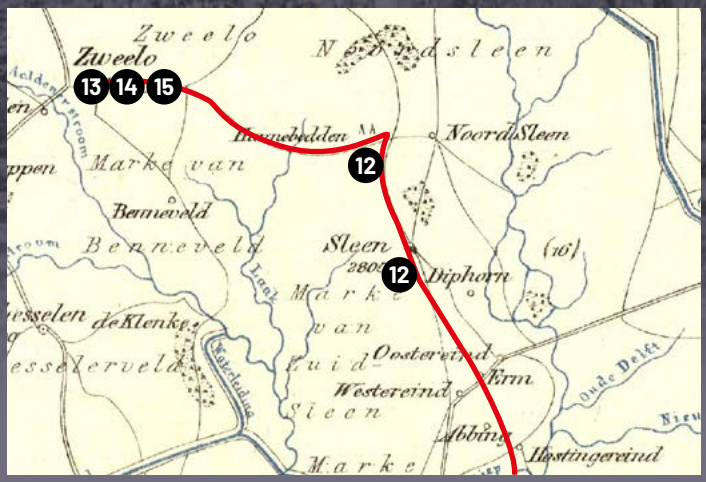

12. Route Nieuw-Amsterdam/Veenoord naar Zweeloo
13. Dorp Zweeloo
14. Boomgaard Zweeloo
15. Kerk Zweeloo

12.
Route Nieuw-Amsterdam/Veenoord naar Zweeloo

Een dagtocht naar Zweeloo

Op 1 november 1883 maakte Van Gogh vanuit Nieuw-Amsterdam/Veenoord een dagtocht naar Zweeloo. Hij kon op de kar van logementhouder Hendrik Scholte meerijden, die naar de markt in Assen ging. De terugweg ging hij te voet. In zijn brief aan Theo deed hij de volgende dag uitgebreid verslag van zijn tocht.

Zandpad tussen Zweeloo en Sleen, 2020

Figuren in een landschap met de kerktoren van Sleen op de achtergrond, ongedateerd, Drents Archief, collectie Drents Museum

Op de kar over de diek

'Verbeeld U een togt door de hei s'morgens 3 uur, in een open karretje [...]. Over een weg of "diek" zoo als ze hier zeggen, waarop men in plaats van zand modder had gebragt om hem op te hoogen.'[1] Van Gogh vond deze tocht *'nog veel aardiger zelfs dan de trekschuit'*, waarop hij eerder van Hoogeveen naar Nieuw-Amsterdam/Veenoord was gereisd. Dat kwam niet in de laatste plaats door de zonsopkomst, die het landschap verlichtte en hem aan het mysterie en de vrede in de schilderijen van Jean-Baptiste Camille Corot (1796-1875) deed denken.
Toch was het nog behoorlijk donker toen Van Gogh om zes uur 's ochtends met Scholte in Zweeloo aankwam. Hun route, die drie uur had geduurd, had hen waarschijnlijk via de dorpen Erm, Sleen en Noordsleen geleid.
Van Gogh beschreef een oude stompe toren op een kerkhofje: dit was hoogstwaarschijnlijk de kerktoren van Sleen, die na een brand in 1867 tot 1909 een toren zonder spits had.

Te voet terug

Van Gogh bleef niet lang in Zweeloo. Hij had gehoopt er andere kunstenaars te treffen, maar voor hen was het schilderseizoen kennelijk al voorbij. Hij wachtte niet op zijn huisbaas maar besloot wandelend terug te keren naar Nieuw-Amsterdam/Veenoord, zodat hij onderweg kon tekenen. Hij nam de weg terug die hij in de vroegte had gereden en deed er waarschijnlijk opnieuw zo'n drie uur over. Kleurrijk beschreef hij aan Theo hoe leerzaam de omgeving was: *'Die streek rond Zweeloo is op dit moment geheel & al jong koren – onafzienbaar soms dat aller aller teerste groen dat ik ken. Met er boven een lucht van een fijn lilas wit dat een effekt geeft – 'k geloof niet te schilderen maar dat voor mij me [sic] den grondtoon is die men kennen moet om te weten wat den grond van andere effekten is.'*
De groene korenvelden, waarop overwegend winterrogge stond dat in deze tijd van het jaar jong en frisgroen was, moeten een welkome afwisseling hebben gevormd met het overwegend bruine heidelandschap. De aarde en lucht voelden oneindig, en de figuren in het weidse landschap

leken stipjes waarin hij de schilderijen van Millet herkende. Van Gogh zag boeren, ploegers en wegwerkers. In een herbergje aan de weg tekende hij een vrouw aan het spinnenwiel, met een *'donker silhouetje – als uit een tooversprookje'*.[2] Hij volgde de schaapskudde die hij in de avondschemering tegenkwam: *'Verbeeld U dien modder boel s'avonds in de schemering met witachtige lucht er boven, dus alles zwart tegen wit.- En in dien modder boel een ruig figuur – de herder – een partij eivormige massas, half wol half modder, die tegen elkaar botsen, elkaar verdringen – de kudde.'*

Verdiept in de symfonie

'Als een droom ging die dag voorbij', schreef Van Gogh aan zijn broer. Hij was zo overweldigd door de omgeving, dat hij was vergeten te eten: *'ik was zoo verdiept in die navrante muziek geweest den heelen dag, dat in letterlijken zin ik zelfs eten & drinken had vergeten [...]. De dag was om en van de morgenschemering tot de avondschemering, of liever van den eenen nacht tot den anderen nacht had ik mij zelf vergeten in die symphonie.'* Hij schreef dat hij onderweg slechts een aantal *'krabbels'* had gemaakt, maar hield toch iets belangrijks over aan de dag: *'[...] een kalmen lust in 't werk.'*

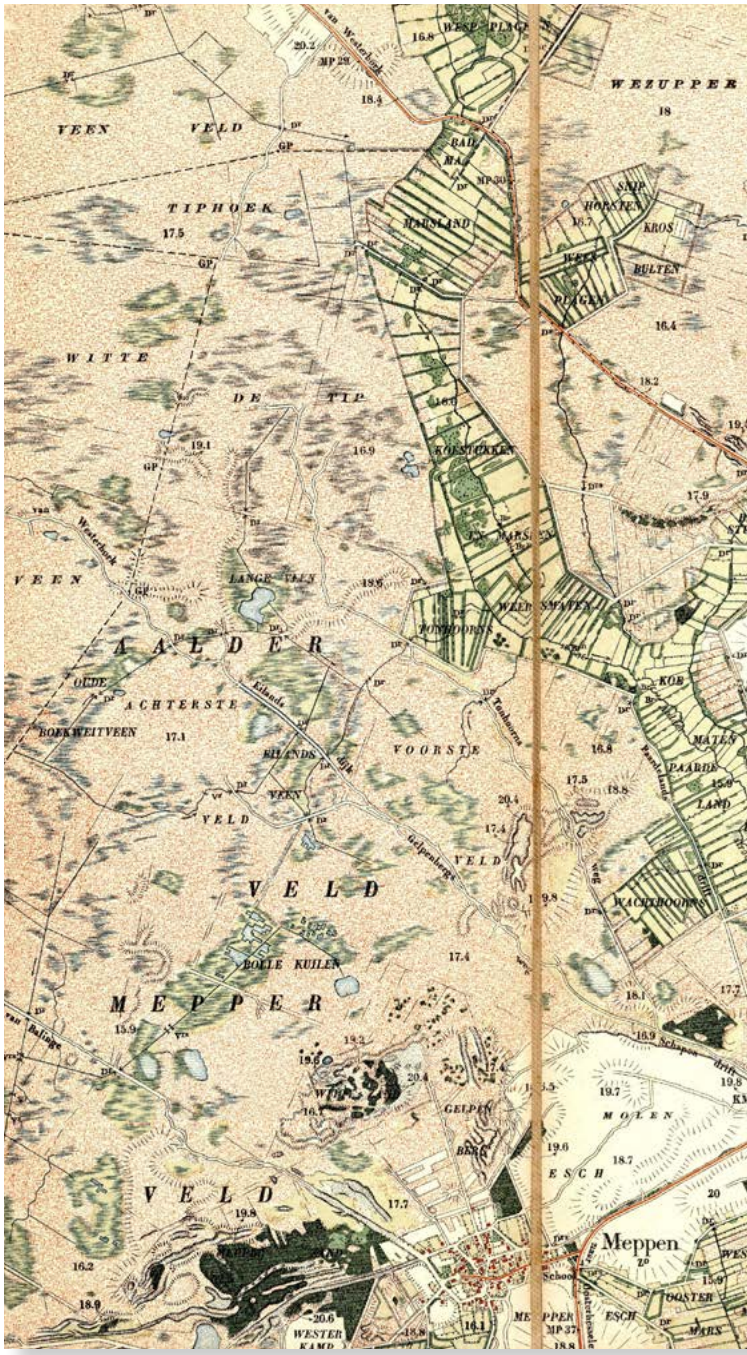

1 *Alle citaten zijn ontleend aan: Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nieuw-Amsterdam, 2 november 1883, briefnr. 402, www.vangoghletters.org/vg/letters/let402/letter.html*
2 *Het is onbekend welke tekening het hier betreft.*

'Ik was zoo verdiept in die navrante muziek geweest den heelen dag, dat in letterlijken zin ik zelfs eten en drinken had vergeten'

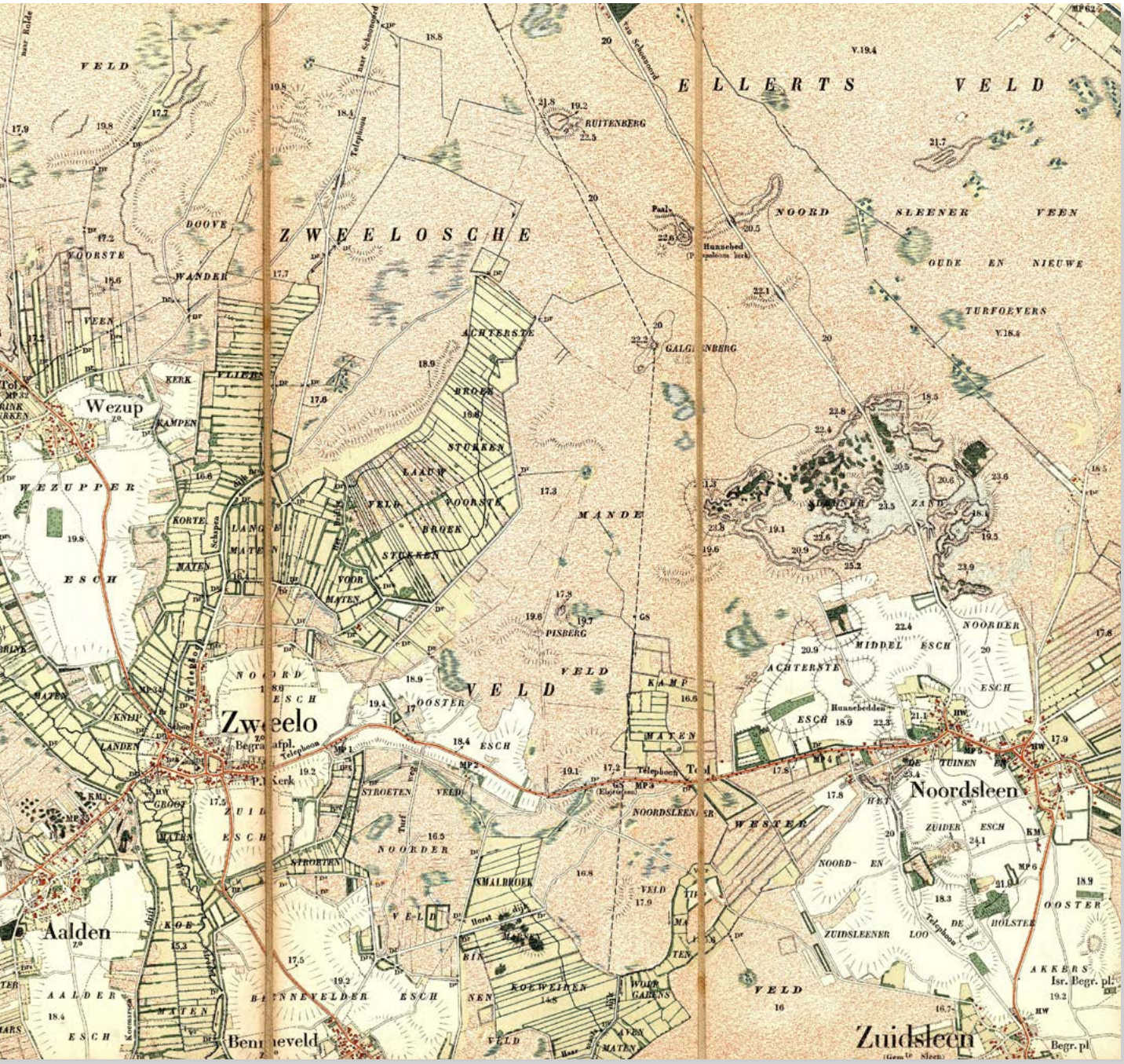

Historische kaart van Zweeloo en omgeving, 1904, Drents Archief

13.
Dorp Zweeloo

Max Liebermann achterna

***'Beste broer, Wou U eventjes vertellen van een togtje naar Zweeloo, het dorp waar Lieberman lang gelogeerd heeft'*, schreef Van Gogh op 2 november 1883 aan zijn broer.[1] De dag ervoor had hij, in navolging van de Duitse schilder Max Liebermann (1847-1935), het schilderachtige dorp Zweeloo bezocht. Van Gogh had het plan voor dit bezoek al enkele weken eerder opgevat. Zijn broer Theo had hem geschreven dat Liebermann het jaar ervoor in Zweeloo had gewerkt. Nu ging het gerucht dat Liebermann weer in het dorp was, en Van Gogh wilde hem graag ontmoeten.**

Zweeloo, nabij het Van Goghpad, 2020

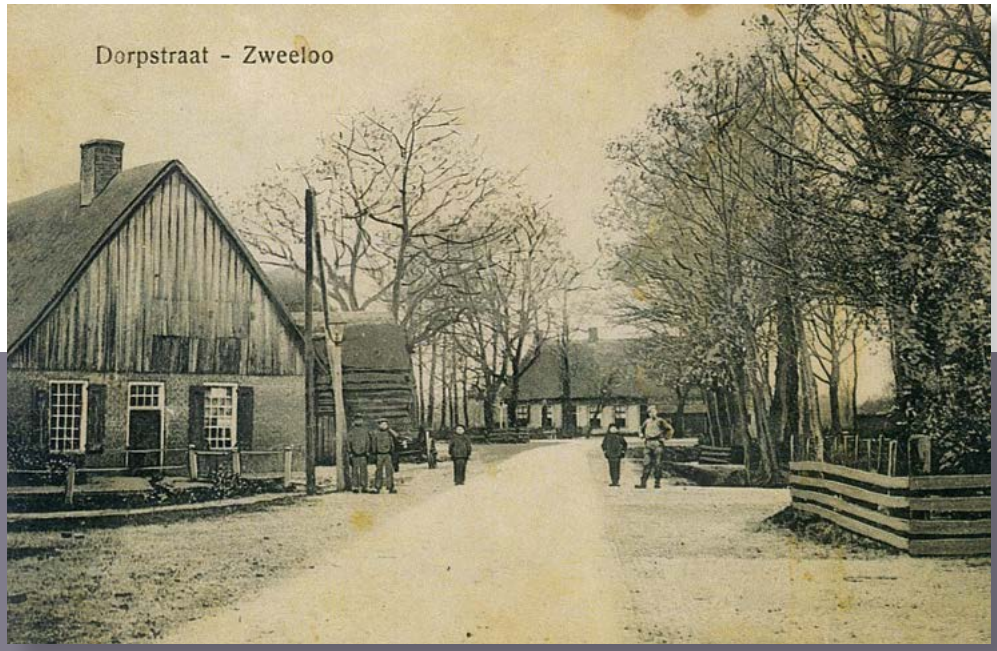

Dorpstraat Zweeloo, ca. 1910, Historische Vereniging Zweeloo. Van Gogh tekende van het linker huis de lange gevel, gezien vanuit de boomgaard (niet te zien op deze foto).

Een kleurrijk dorp

Van Gogh schreef Theo over wat hij had gezien toen hij 's morgens om zes uur Zweeloo was ingereden. *'Enorme mosdaken van huizen, stallen, schaapskooien, schuren. Hier zijn de woningen heel breed, tusschen eikenboomen van een superbe brons.'*[2] Schilderachtig beschreef hij de kleuren in het dorp: *'Toonen in het mos van goudgroen, in den grond van roodachtigen of blaauwachtigen of geelachtigen donkere lilasgrijzen, toonen van onuitsprekelijke reinheid in het groen van de korenveldjes. Toonen van zwart in de natte stammen, afstekende bij gouden regens van warrelende, wemelende herfstbladeren die in losse pruiken, als of ze er op geblazen waren, los en met de lucht er door heen schemerend nog hangen aan populieren, berken, linden, appelboomen. De lucht effen, blank, lichtend, niet wit doch een lilas dat niet te ontcijferen is, wit waar men rood, blaauw, geel in ziet wemelen, dat alles reflecteert en men overal boven zich voelt, dampig is en zich vereenigt met den dunnen mist beneden. Alles tot elkaar brengt in een gamma van fijne grijzen.'*[3]

Trekpleister voor schilders

Dat Zweeloo een grote aantrekkingskracht had op Liebermann, Van Gogh en andere schilders, is niet verwonderlijk. Het esdorp werd gekenmerkt door een organische structuur van wegen, erven en boerderijen. Vandaag de dag is het een van de weinige plekken in Drenthe waar Van Goghs tijd zo goed bewaard is gebleven. De overgebleven boerenbehuizingen met bijgebouwen, boomgaarden, monumentale bomen en andere erfbeplantingen herinneren aan die sfeer. Stichting Kunstenaarsdorp Zweeloo vertelt het verhaal van de vele kunstenaars die naar dit schildersparadijs afreisden.

Geen Liebermann

In zijn brief nam Van Gogh uitgebreide beschrijvingen van de omgeving op – de bedrijvigheid van ploegers, herders en wegwerkers – en van enkele specifieke plekken, zoals het kerkje en de boomgaard die door Liebermann was geschilderd. Van Gogh was door zijn verblijf in Drenthe meer van Liebermanns werk gaan begrijpen, vertelde hij zijn broer: *'[...] zijn koloriet bestaat uit leigraauwe toonen met overgangen tot bruin, tot geelgrijs hoofdzakelijk. Ik heb nooit iets van hem gezien maar nu ik de natuur hier zie begrijp ik perfekt hoe raisonable hij daartoe komt.'*[4] Tot zijn teleurstelling trof Van Gogh Liebermann niet en vond hij ook geen andere schilders in Zweeloo. Hij maakte een tekening van de kerk en van de appelboomgaard die Liebermann had vastgelegd, en keerde daarna terug naar Nieuw-Amsterdam/Veenoord.

1 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nieuw-Amsterdam, 2 november 1883, briefnr. 402, www.vangoghletters.org/vg/letters/let402/letter.html*
2 *Briefnr. 402, zie noot 1.*
3 *Briefnr. 402, zie noot 1.*
4 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nieuw-Amsterdam, 12 of 13 oktober 1883, briefnr. 395, www.vangoghletters.org/vg/letters/let395/letter.html*

14.
Boomgaard Zweeloo

De lindeboom van Van Gogh en Liebermann

Op 1 november bracht Van Gogh een bezoek aan Zweeloo. De dag daarna schreef hij kort over een tekening van een appelboomgaard die hij er had gemaakt. *'Zoo begon ik een schets te maken van het bewuste appelboomgaardje waar Liebermann zijn groote schij [schilderij] van maakte.'*[1] Van Gogh had Zweeloo vooral bezocht omdat de Duitse schilder Max Liebermann (1847-1935) er in 1882 had gewerkt. Van Theo wist hij dat Liebermann, die vele zomers in Nederland werkte, tijdens zijn verblijf in Zweeloo de basis voor zijn schilderij *Die Rasenbleiche (De bleek)* had gelegd.

De monumentale boom uit de tijd van Van Gogh, Zweeloo, 2020

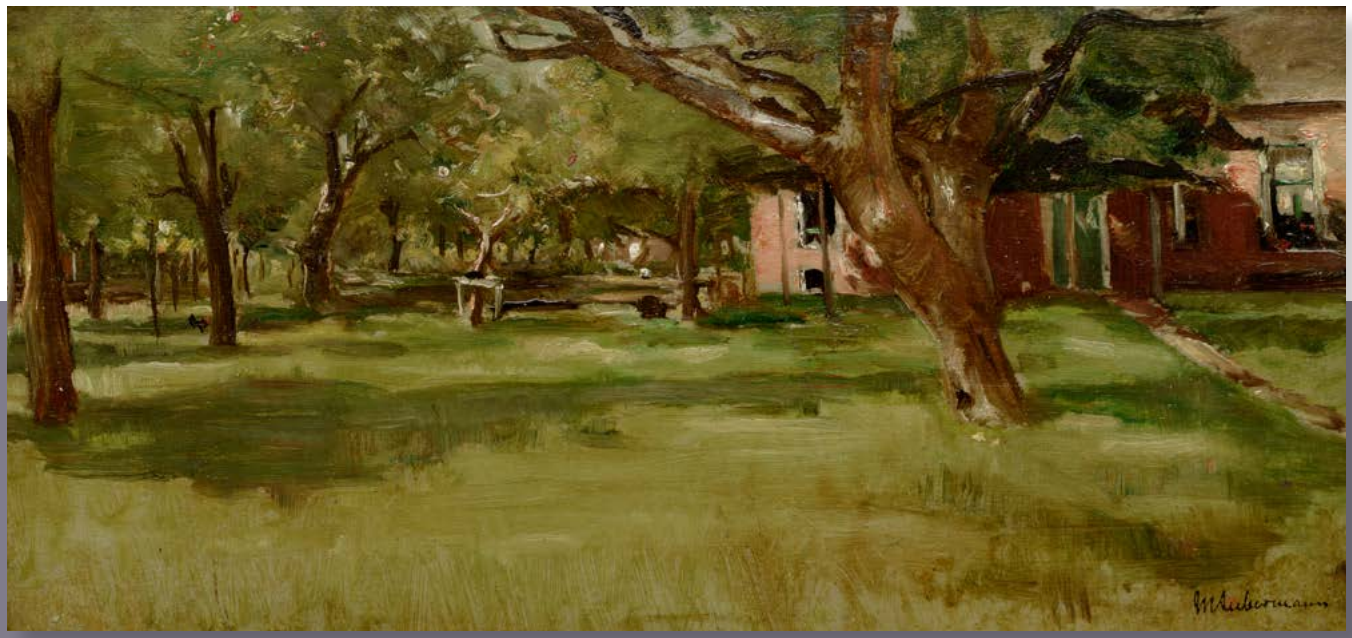

Max Liebermann, V*oorstudie voor Bleek te Zweeloo*, 1882, olieverf op papier op paneel, 17 x 35 cm, Drents Museum

Lindeboom

Van Gogh wilde net als Liebermann de appelboomgaard in Zweeloo tekenen. Hij hoorde waarschijnlijk van de plaatselijke bevolking waar hij moest zijn: de boomgaard achter de herberg van Jan Mensingh en zijn zus Lammechien.
Van Gogh legde net als Liebermann de lindeboom vast, maar deed dit vanuit een ander perspectief. In de tekening van Van Gogh is de boom, te herkennen aan de ondersteuning van de takken, aan de rechterkant te zien. In het schilderij van Liebermann is de lindeboom verscholen achter een andere boom. Op de achtergrond van Van Goghs tekening is de gevel met raampartijen van de boerderij op Kruisstraat 5 te zien.

Hoewel de gevel in zijn tijd waarschijnlijk, net als tegenwoordig, drie ramen had, tekende Van Gogh er slechts twee. Mogelijk liet hij het derde raam om compositorische redenen achterwege.

Tegenwoordig bevindt zich op deze plek in Zweeloo geen boomgaard meer. Achter de voormalige herberg Mensingh, nu Bistro Tante Sweel aan de Hoofdstraat 15, staat enkel nog de monumentale lindeboom, die herinnert aan Van Goghs dagtocht naar Zweeloo.

1 *Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nieuw-Amsterdam, 2 november 1883, briefnr. 402, www.vangoghletters.org/vg/letters/let402/letter.html*

Hotel Mensingh aan de Hoofdstraat, Zweeloo, ca. 1900-1904, Drents Archief, collectie Drents Museum

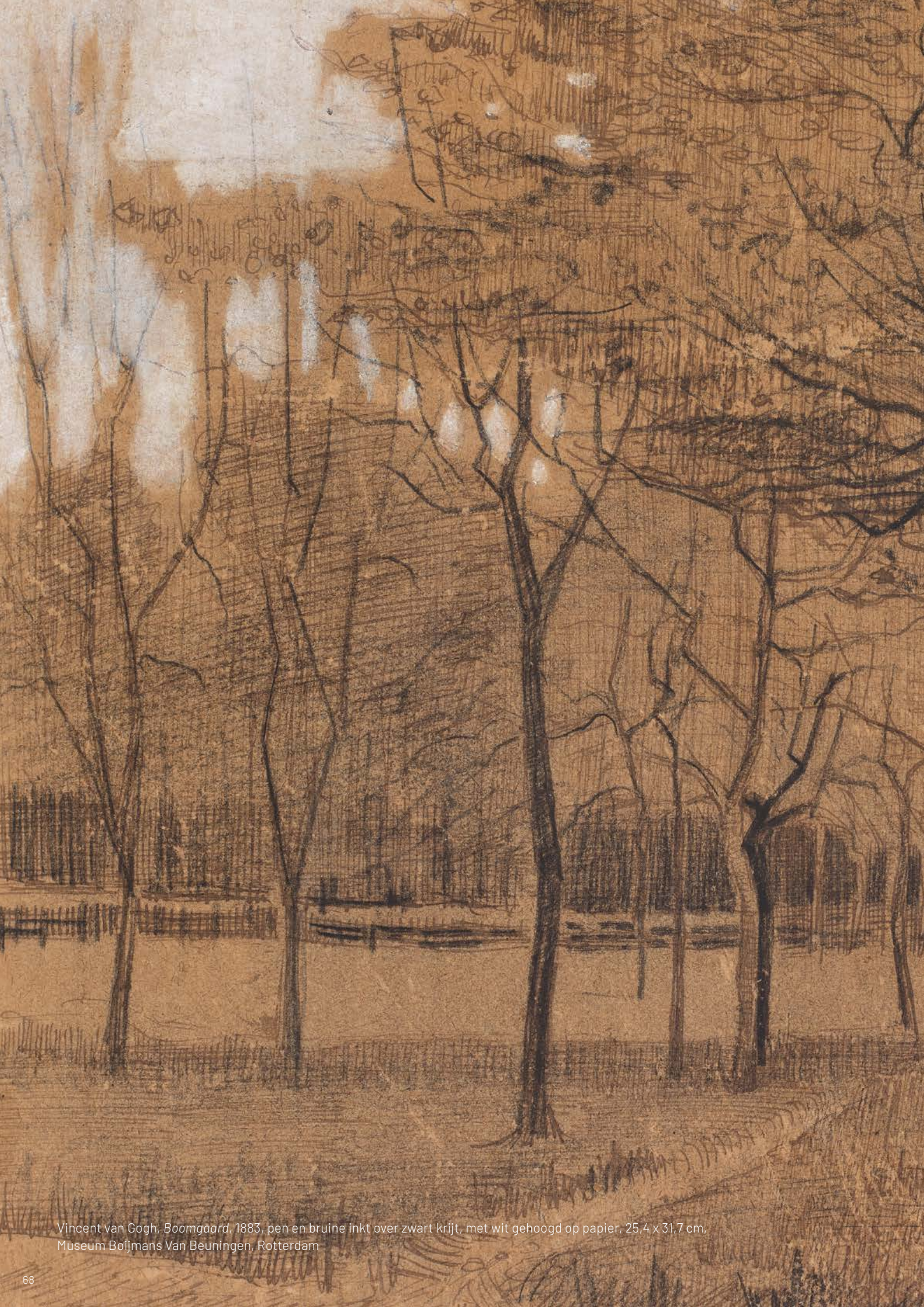

Vincent van Gogh, *Boomgaard*, 1883, pen en bruine inkt over zwart krijt, met wit gehoogd op papier, 25,4 x 31,7 cm, Museum Boijmans Van Beuningen, Rotterdam

15.
Kerk Zweeloo

Een oud kerkje in een zee van jong koren

De Nederlands Hervormde Kerk, Zweeloo, 2020

De Nederlands Hervormde Kerk, Zweeloo, ca. 1895-1905, Drents Archief, collectie Drents Museum

Tijdens zijn dagtocht naar Zweeloo op 1 november 1883 legde Van Gogh de kerk van het dorp vast in de tekening *Herder met kudde bij de kleine kerk in Zweeloo.* Hij schreef erover aan zijn broer: *'Ik kwam voorbij een oud kerkje, net precies, net precies l'eglise de Greville v.h. schilderijtje van Millet [...], hier kwam in plaats van het boertje met de spade van het schilderij, een herder met een koppel schapen langs de hegge.'*[1] Van Gogh vergeleek het korenveld dat hij tekende met het doorkijkje op de zee in het schilderij van Millet: *'[...] de zee van jong koren, de zee der voren in plaats van die der golven. Het effet produit 't zelfde.'*

Vincent van Gogh, *Herder met kudde bij de kleine kerk in Zweeloo*, 1883, pen en penseel, met wit gehoogd op papier, 25 x 31,5 cm, verblijfplaats onbekend

Restauratie

De kerk die Van Gogh tekende werd in de tweede helft van de dertiende eeuw gebouwd voor de Rooms Katholieke eredienst. Tegenwoordig is het de Nederlands Hervormde Kerk (De Weem 10, Zweeloo). De vormgeving en de uitstraling van de kerk, die kenmerken van zowel de romaanse als de gotische bouwstijl heeft, zijn ten opzichte van 1883 nauwelijks veranderd. In 1929-1930 is een grootschalige restauratie uitgevoerd, waarbij reconstructies en aanpassingen zijn gedaan. In de zuid- en westgevel werden respectievelijk één en twee ramen toegevoegd. Ondanks de veranderingen is de beleving van het gebouw weinig aangetast. De omgeving is wel veranderd: in Van Goghs tijd stond de kerk meer solitair in het landschap dan tegenwoordig, nu er grote bomen naast de kerk staan.

1 *Alle citaten zijn ontleend aan: Brief Vincent van Gogh aan Theo van Gogh, Nieuw-Amsterdam, 2 november 1883, briefnr. 402, www.vangoghletters.org/vg/letters/let402/letter.html Het genoemde schilderij van Millet betreft L'église de Gréville (tussen 1871-1874) van Jean-François Millet (1814-1875), collectie RMN-Grand Palais (Musée d'Orsay).*

Waardetabellen

1. Station Hoogeveen

Gemeente: Hoogeveen

Categorie:

Gegevens	
Beschrijving	Locatie oude station
Locatie	7901 AA Hoogeveen
Eigenaar	NS
Gebruiker	NS
Datering	1870-1984
Staat	Verdwenen
Status	-
Bijzonderheden	-
Literatuur	Dijk, W. en M.W. van de Sluis, *De Drentse tijd van Vincent van Gogh* (Groningen 2001); Jansen, R.W., *Hoogeveen 1883. In de voetsporen van Vincent van Gogh* (Hoogeveen 2018).
Brieven	10 september 1883, 11/12 september 1883 (Station wordt in de brieven niet als plek genoemd, wel de treinreis)

Erfgoed	Perceel, locatie voormalige gebouw

Waarde	
Biografisch	Plek waar Van Gogh arriveerde in Drenthe en weer vertrok.
Werk/motieven	-
Sfeer	Verdwenen dorpsgezicht

2. Logement Hartsuiker, Hoogeveen

Gemeente: Hoogeveen

Categorie:

Gegevens	
Beschrijving	Woonhuis (logement waar Van Gogh logeerde)
Locatie	Pesserstraat 24 (historische adres: B 446. De straat heette Toldijk. Het adres wordt in 1886 samen genoemd met het kadasternummer van het perceel, A 2761, in een aanvraag voor een drankvergunning voor het pand). Zie pag. 48 boek Hoogeveen 1883 van R.W. Jansen.
Eigenaar	Het pand wordt gehuurd van Joachimus Lunsing Tonckens.
Gebruiker	Van Goghhuis Hoogeveen, A. van Weert en J. Korfage
Datering	idem
Staat	Zie brieven. Datering pand: 1876. Verbouwd 1906 (achterhuis smaller).
Status	Ingrijpend verbouwd
Bijzonderheden	Ingemetselde plaquette 'Hier woonde Van Gogh najaar 1883'
Literatuur	Albert Metselaar, *Op zoek naar het logement van Vincent van Gogh te Hoogeveen en het kerkhof, door hem getekend op 15 september 1883* (2016); *Hoogeveen 1883. In de voetsporen van Vincent van Gogh*, Ronald W. Jansen (Hoogeveen, 2018); Dijk, W. en M.W. van der Sluis, *De Drentse tijd van Vincent van Gogh* (Groningen 2001); Tralbaut, M., *Vincent van Gogh in Drenthe* (Assen 1959)
Brieven	11/12 september, 16 september, ca. 26 september, 28 september, ca. 3 oktober, 12 oktober 1883

Erfgoed	Gebouw

Waarde	
Biografisch	Van Gogh heeft hier gelogeerd en gewerkt.
Werk/motieven	-
Sfeer	Dorpsgezicht

3. Historisch centrum Hoogeveen

Gemeente: Hoogeveen

Categorie:

Gegevens	
Beschrijving	Hoogeveen zoals Van Gogh het in 1883 gezien heeft
Locatie	Historisch centrum, met name het gebied rondom Het Kruis
Eigenaar	Gemeente Hoogeveen
Gebruiker	-
Datering	-
Staat	-
Status	-
Bijzonderheden	-
Literatuur	Zie o.a. Ronald Wilfred Jansen, *Hoogeveen 1883. In de voetsporen van Vincent van Gogh*, 2018 en verschillende publicaties van Albert Metselaar.
Brieven	11/12, 14, 16, 21, 24, 26, 28 september 1883, 12 oktober 1883

Erfgoed	Historisch centrum

Waarde	
Biografisch	Van Gogh verbleef van 11 september t/m 2 oktober 1883 in Hoogeveen, en keerde er in de periode t/m 5 december 1883 enkele keren terug voor post en geldwissels.
Werk/motieven	-
Sfeer	Inspiratiegebied

4. Postkantoor Hoogeveen

Gemeente: Hoogeveen

Categorie:

Gegevens	
Beschrijving	Eetcafé De Beurs (postkantoor waar Van Gogh brieven bracht)
Locatie	Grote Kerkstraat 26-28.
Eigenaar	(c.q. uitbater) R. en W. Wink.
Gebruiker	idem
Datering	1872
Staat	Onherkenbaar verbouwd
Status	-
Bijzonderheden	-
Literatuur	Jansen, R.W., *Hoogeveen 1883. In de voetsporen van Vincent van Gogh* (2018)
Brieven	2 november 1883

Erfgoed	Plek, onherkenbaar verbouwd gebouw

Waarde	
Biografisch	Postkantoor waar Van Gogh zijn brieven aan Theo bracht en post ontving. Ook plek waar geld gewisseld werd.
Werk/motieven	-
Sfeer	Verdwenen dorpsgezicht

5. Omgeving Hoogeveen

Gemeente: Hoogeveen

Categorie:

Gegevens	
Beschrijving	De omliggende dorpen en landschappen van Hoogeveen
Locatie	Omgeving Hoogeveen
Eigenaar	Gemeente Hoogeveen
Gebruiker	-
Datering	-
Staat	-
Status	-
Bijzonderheden	-
Literatuur	-
Brieven	11/12 september, ca. 14 september, 16 september, ca. 21 september, 26 september, 28 september 1883

Erfgoed	Landschap, omliggende dorpen

Waarde	
Biografisch	Toen Van Gogh in Hoogeveen verbleef, trok hij er regelmatig op uit in de omgeving
Werk/motieven	
Er worden enkele kunstwerken toegeschreven aan de Drentse periode en dan specifiek aan de omgeving van Hoogeveen, hoewel de precieze locatie niet te bepalen is. (Vrijwel) zeker is dat: *Boerenhuizen tussen bomen* (F18/JH397), *Landschap met turfhoop en boerderijen* (F1099/JH0399), *Rij boerenhuizen* (F1103/JH403), Hutten (F17/JH395) en Kerkhof (F-/JH396) in de omgeving van Hoogeveen gemaakt zijn. Twijfelgevallen zijn: *Landweg met bomen* (F1088/JH168) (of Den Haag?), *Duinlandschap* (F15a/JH393) (of Den Haag?), *Landschap* (F-/JH add 21), *Moerassig landschap* (geen F-nr/JH394) (of Den Haag/), *Turfgraverij* (F1094/JH398) (of Nieuw-Amsterdam?), *Landschap met een boerderij* (F1101/JH401) (of in Nieuw-Amsterdam?), Boerenhuis (F1102/JH402) (of in Nieuw-Amsterdam?) en *Landschap in Drenthe* (F1104/JH0424) (of in Nieuw-Amsterdam?).	
Sfeer	Inspiratiegebied

6. Kerkhof Pesse

Gemeente: Hoogeveen

Categorie:

Gegevens	
Beschrijving	Kerkhof
Locatie	Hoogeveenseweg 48 te Pesse
Eigenaar	Gemeente Hoogeveen
Gebruiker	Gemeente Hoogeveen
Datering	1861-'63/1870. De notulen van de NH-kerk Pesse geven het beschikbaar stellen van grond voor een begraafplaats in 1860/'61. Kadastrale hulpkaart nr. 91 (gemeente Ruinen) geeft in mei 1863 de grenzen van de begraafplaats weer. De kadastrale administratie vermeldt pas in 1870 de stichting.
Staat	1e uitbreiding in 1928 tegen de zuidwesthoek van het perceel. Grafzerken ter plaatse van het getekende deel zijn verdwenen.
Status	-
Bijzonderheden	-
Literatuur	Dijk, W. en M.W. van der Sluis, *De Drentse tijd van Vincent van Gogh* (Groningen 2001); Tralbaut, M., *Vincent van Gogh in Drenthe* (Assen 1959); Albert Metselaar, *Op zoek naar het logement van Vincent van Gogh te Hoogeveen en het kerkhof, door hem getekend op 15 september 1883* (2016); *Hoogeveen 1883. In de voetsporen van Vincent van Gogh*, Ronald W. Jansen (Hoogeveen, 2018).
Brieven	16 september 1883, op of rond 2 maart 1884

Erfgoed	Begraafplaats

Waarde	
Biografisch	Van Gogh heeft dit kerkhof bezocht en getekend.
Werk/motieven	Briefschets 16 september 1883 (F-/JH396)
Sfeer	Begraafplaats

7. Vaarroute van Hoogeveen naar Nieuw-Amsterdam/Veenoord

Gemeente: Hoogeveen-Coevorden-Emmen

Categorie:

Gegevens	
Beschrijving	Kanaal
Locatie	Het gaat om het deel vanaf Hoogeveen tot en met Nieuw-Amsterdam/Veenoord
Eigenaar	Provincie Drenthe
Gebruiker	-
Datering	Omstreeks 1627 werd de basis gelegd met uitbreiding vanaf Noordscheschut vanaf 1851. Rond 1860 was men aanbeland in het gebied van het toekomstige Nieuw-Amsterdam/Veenoord.
Staat	Goed onderhouden
Status	-
Bijzonderheden	-
Literatuur	-
Brieven	3 oktober 1883

Erfgoed	Kanaal

Waarde	
Biografisch	Van Gogh legt deze route af tussen Hoogeveen en Nieuw-Amsterdam/Veenoord op 2 oktober 1883 en beschrijft de tocht in zijn brief van een dag later.
Werk/motieven	Briefschets 3 oktober 1883
Sfeer	Inspiratiegebied

8. Driftbrug Zwinderen

Gemeente: Coevorden

Categorie:

Gegevens	
Beschrijving	Brug in Verlengde Hoogeveensche Vaart
Locatie	Driftbrug nabij Zwinderen
Eigenaar	Provincie Drenthe
Gebruiker	-
Datering	Brug getekend door VG: ca. 1860. Vervangen in 1923 door een draaibrug. Huidige brug 2015. Vervaardigd door firma Rusthoven, naar een ouder exemplaar.
Staat	Afgebroken en vervangen
Status	-
Bijzonderheden	-
Literatuur	Dijk, W.J. en M.W. van de Sluis, *De Drentse tijd van Vincent van Gogh* (Groningen 2001), pp. 150-151.
Brieven	Ca. 3 oktober 1883

Erfgoed	Brug

Waarde	
Biografisch	Van Gogh maakt enkele briefschetsen naar aanleiding van zijn vaartocht van Hoogeveen naar Nieuw-Amsterdam/Veenoord en tekent daarin ook deze brug.
Werk/motieven	Briefschets *Ruiter langs het water* (F-/JH405)
Sfeer	Landschap

9. Logement Scholte, Nieuw-Amsterdam/Veenoord

Gemeente: Emmen

Categorie:

Gegevens	
Beschrijving	Logement Scholte (waar Van Gogh logeerde)
Locatie	Van Goghstraat 1, Nieuw-Amsterdam/Veenoord. (Oorspronkelijk Veenoord, gemeente Sleen, op de grens met Nieuw-Amsterdam, gemeente Emmen)
Eigenaar	Stichting DBF 2020
Gebruiker	Stichting Van Gogh en Drenthe
Datering	1871. Verbouw voorgevel rond 1900, jaren 1950-'60 intensieve verbouwingen voor- en achterhuis. In 1999 afbraak achterhuis, voorhuis in april 2000 bij verbouw deels ingestort. Kamer VG hierbij bewaard gebleven (Nieuwsblad vh Noorden, 15 april 2000)
Staat	Ingrijpend verbouwd. Rechterdeel voorgevel intact.
Status	-
Bijzonderheden	In gebruik als restaurant, bovenverdieping museum, incl. moderne aanbouw.
Literatuur	Dijk, W.J. en M.W. van der Sluis, *De Drentse tijd van Vincent van Gogh*, (Groningen 2018).
Brieven	Ca. 3 oktober, 12/13 oktober, ca. 16 oktober, ca. 26 oktober 1883

Erfgoed	Gebouw

Waarde	
Biografisch	Van Gogh heeft hier gelogeerd en gewerkt.
Werk/motieven	-
Sfeer	Dorpsgezicht

10. Voormalige ophaalbrug Nieuw-Amsterdam/Veenoord

Gemeente: Emmen

Categorie:

Gegevens	
Beschrijving	Ophaalbrug tegenover logement Scholte te Nieuw-Amsterdam/ Veenoord, geschilderd door Van Gogh
Locatie	Verlengde Hoogeveense Vaart te Nieuw-Amsterdam/ Veenoord t.h.v. kruising Van Goghstraat-Schooldijk-Vaart Zuidzijde. De huidige brug is een paar meter naar het oosten gesitueerd.
Eigenaar	Provincie Drenthe
Gebruiker	-
Datering	Ca. 1860, afgebroken ca. 1915. Huidige brug 1956
Staat	Afgebroken en vervangen
Status	-
Bijzonderheden	Geen
Literatuur	Dijk, W. en M.W. van der Sluis, *De Drentse tijd van Vincent van Gogh* (Groningen 2001). Coert, G.A., *Stromen en schutten, vaarten en voorden* (Meppel 1991).
Brieven	12/13 oktober, 26 november 1883

Erfgoed	Brug

Waarde	
Biografisch	Van Gogh zag deze brug vanuit zijn kamer bij Logement Scholte en schilderde deze in een aquarel.
Werk/motieven	*De ophaalbrug in Nieuw-Amsterdam* (F1098/JH425)
Sfeer	Dorpsgezicht

11. Omgeving Nieuw-Amsterdam/ Veenoord

Gemeente: Emmen

Categorie:

Gegevens	
Beschrijving	De dorpen Nieuw-Amsterdam en Veenoord en het omliggende landschap
Locatie	Nieuw-Amsterdam/ Veenoord en omgeving
Eigenaar	Gemeente Emmen
Gebruiker	-
Datering	-
Staat	-
Status	-
Bijzonderheden	-
Literatuur	-
Brieven	3, 7, 15, 16, 22, 28, 31 oktober, 6 december 1883

Erfgoed	Dorp en landschap

Waarde	
Biografisch	Van Gogh verbleef van 3 oktober t/m ca. 5 december 1883 in Nieuw-Amsterdam.
Werk/motieven	Er worden enkele kunstwerken toegeschreven aan de Drentse periode en dan specifiek aan de omgeving van Nieuw-Amsterdam/Veenoord, hoewel de precieze locatie meestal niet te bepalen is. (Vrijwel) zeker is dat: *Landschap met veenstammen* (F1095/JH406), *Ploeger* (recto: Figuurschetsen) (F1096r/v/JH411 en F - / JH 412), *Boerderij bij avond* (F - / JH 419), *Plaggenhut* (*Veenkeet bij avond*) (F1097/JH418), *Ophaalbrug in Nieuw-Amsterdam* (F1098/JH425), *Heide met kruiwagen* (F1100/JH400), *Vrouw met kruiwagen* (F1106/JH460), *Boerderijen* (F1248/ JH407), *Twee vrouwen in het veen* (F19/JH409), *Onkruid verbrandende boer* (F20/JH417), *Onkruid verbrandende man* (F - / JH 419), *De turfschuit* (F21/JH415), *Turfschuit met twee figuren* (F - / JH 416), *Boerderij met turfhopen* (F22/JH421), Boerderij met turfhopen (F - / JH 422), *Vrouwen aan het werk in het veen* (F - / JH 410), *Ploeger met bukkende vrouw* (F - / JH 422), *Bukkende vrouw in een landschap* (F - / JH 414), *Arbeiders naast een turfhoop* (F - / JH 416), *Man die een eg trekt* (F - / JH 420) in de omgeving van Nieuw-Amsterdam/ Veenoord gemaakt zijn. Een twijfelgeval is: *Landweg in de schemering* (F188/JH413) (of Hoogeveen? Of Nuenen?).
Sfeer	Inspiratiegebied

12. Route Nieuw-Amsterdam/ Veenoord naar Zweeloo

Gemeente: Emmen/Coevorden

Categorie:

Gegevens	
Beschrijving	Route tussen Nieuw-Amsterdam/ Veenoord-Zweeloo
Locatie	-
Eigenaar	Gemeente Emmen en Gemeente Coevorden
Gebruiker	-
Datering	-
Staat	-
Status	-
Bijzonderheden	-
Literatuur	-
Brieven	2 november 1883

Erfgoed	Dorpsgezicht en landschap

Waarde	
Biografisch	Van Gogh maakte op 2 november een dagtocht vanuit Nieuw-Amsterdam/ Veenoord naar Zweeloo.
Werk/motieven	-
Sfeer	Inspiratiegebied

13. *Dorp Zweeloo*

Gemeente: Coevorden

Categorie:

Gegevens	
Beschrijving	Zweeloo, dorp
Locatie	-
Eigenaar	Gemeente Coevorden
Gebruiker	-
Datering	-
Staat	-
Status	-
Bijzonderheden	-
Literatuur	-
Brieven	2 november 1883

Erfgoed	Dorp

Waarde	
Biografisch	Van Gogh maakte op 1 november een dagtocht.
Werk/motieven	*Boomgaard*, 1883 (F902a/JH10) en *Herder met kudde bij de kleine kerk in Zweeloo*, 1883 (F877/JH423)
Sfeer	Dorpsgezicht, inspiratiegebied

14. *Boomgaard Zweeloo*

Gemeente: Coevorden

Categorie:

Gegevens	
Beschrijving	Boomgaard achter herberg Mensingh, Zweeloo, huidige Bistro Tante Sweel
Locatie	Hoofdstraat 15, Zweeloo
Eigenaar	Familie Buchner
Gebruiker	Familie Buchner
Datering	18de eeuw?
Staat	Verbouwd (buitenmuren)
Status	-
Bijzonderheden	Getekende lindeboom nog aanwezig.
Literatuur	Dijk, W.J. en M.W. van der Sluis, *De Drentse tijd van Vincent van Gogh* (Groningen 2001), pag. 234-238
Brieven	2 november 1883

Erfgoed	Voormalige boomgaard

Waarde	
Biografisch	Van Gogh bezocht deze plek omdat hij wist dat Max Liebermann er getekend had.
Werk/motieven	*Boomgaard*, 1883 (F902a/JH10)
Sfeer	Dorpsgezicht

15. *Kerk Zweeloo*

Gemeente: Coevorden

Categorie:

Gegevens	
Beschrijving	Nederlands Hervormde kerk
Locatie	De Weem 10 te Zweeloo
Eigenaar	Nederlands Hervormde gemeente van Zweeloo
Gebruiker	Nederlands Hervormde gemeente van Zweeloo
Datering	2e helft 13de eeuw
Staat	Goed
Status	Rijksmonument
Bijzonderheden	Restauratie 1929-'30: toevoeging extra raam zuidgevel en twee ramen westgevel.
Literatuur	Dijk, W.J. en M.W. van der Sluis, *De Drentse tijd van Vincent van Gogh* (Groningen 2001); Encyclopedie van Drenthe.
Brieven	2 november 1883

Erfgoed	Gebouw

Waarde	
Biografisch	Van Gogh tekende dit kerkje tijdens zijn dagtocht naar Zweeloo.
Werk/motieven	*Herder met kudde bij de kleine kerk in Zweeloo*, 1883 (F877/JH423)
Sfeer	Dorpsgezicht

Vincent van Gogh, *De ophaalbrug in Nieuw-Amsterdam* (detail), 1883, potlood en aquarelverf op papier, 40,3 x 82,2 cm, Groninger Museum

Bibliografie en bronnen

Bij het onderzoek is, naast veldonderzoek en de vele gesprekken met lokale experts, veelvuldig geput uit de rijke bronnen van het Drents Museum, het Drents Archief en Het Drentse Landschap. Ook de gegevens van het Kadaster werden regelmatig geraadpleegd, evenals de archieven van het Van Gogh Museum en het RKD – Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis. De online publicatie van de brieven van Van Gogh door het Van Gogh Museum en het Huygens Instituut was de meest waardevolle leidraad binnen het project.

Overzicht van de belangrijkste bronnen:

G.A. Coert, *Stromen en schutten, vaarten en voorden*, Meppel 1991.

W. Dijk en M.W. van de Sluis, *De Drentse tijd van Vincent van Gogh*, Groningen 2001.

J.-B. de la Faille, *The Works of Vincent van Gogh. His paintings and drawings*, Amsterdam 1970.

G. Kuipers, *Van Goghs omzwervingen door Drenthe 1883*, Meppel 1990.

L. Jansen, H. Luijten en N. Bakker, *Vincent van Gogh – The Letters*, 2009, www.vangoghletters.org/vg/

R. W. Jansen, *Hoogeveen 1883. In de voetsporen van Vincent van Gogh*, Hoogeveen 2018.

R.W. Jansen, *Drenthe 1883. In de voetsporen van Vincent van Gogh*, Hoogeveen 2019.

A. Kleijn, 'Vincent van Gogh's bezoek aan Drenthe', Nieuwe Drentsche Volksalmanak, Assen 1942, pp. 73-86.

A. Metselaar, *Op zoek naar het logement van Vincent van Gogh te Hoogeveen en het kerkhof, door hem getekend op 15 september 1883*, 2016.

H.A. Moorlag, *Levend Morgenland*, uitgave Bondsspaarbank midden, noord en oost Nederland, Ruinen 1987.

M. Tralbaut, *Vincent van Gogh in Drenthe*, Assen 1959. *Encyclopedie van Drenthe*, lemma 'Zweeloo', Assen 2003. *Nieuwsblad van het Noorden*, 15 april 2000.

Provinciale Drentse en Asser Courant (advertentie Winterdienstregeling schipper Van Dalen 1883).

Jaap van Brummelen, 'Pronkstuk Zweeloo achter de schutting', *Dagblad van het Noorden*, 27 januari 2020.

Samenwerking

Van Gogh Europe

Stichting Van Gogh Europe is een internationaal samenwerkingsverband tussen Europese locaties en collecties die verbonden zijn met het leven en werk van Vincent van Gogh. De stichting streeft ernaar om Van Goghs culturele erfgoed voor een breed publiek toegankelijk te maken en om huidige en toekomstige generaties te inspireren, te verenigen en aan te spreken. Drie landen, zes musea, negen erfgoedlocaties en veertien steden werken binnen Van Gogh Europe samen aan het behouden, ontwikkelen en delen van het erfgoed van Vincent van Gogh. Route Van Gogh Europe maakt het mogelijk om de diverse locaties te bezoeken waar Vincent van Gogh heeft gewoond en waar zijn kunst is te zien. Het Drents Museum en het Van Gogh Huis Nieuw-Amsterdam zijn aangesloten bij Van Gogh Europe.

Voor meer informatie: www.routevangogheurope.eu

Van Gogh Huis Nieuw-Amsterdam

In bezoekerscentrum Van Gogh Huis in Nieuw-Amsterdam/Veenoord is de kamer te bezoeken waar Van Gogh in 1883 in het toenmalige logement van Hendrik Scholte logeerde. Het pand van bouwjaar 1871 kende door de jaren heen vele verbouwingen en restauraties, maar de kamer waar Van Gogh resideerde, is altijd intact gebleven. Het is het enige voor publiek toegankelijke pand in Nederland waar Van Gogh heeft gewoond en gewerkt (zie pp. 46 t/m 49). Een film brengt de bezoeker terug naar 1883. Door de ogen van de kunstenaar kijken bezoekers naar het Zuidoost-Drenthe van toen. In het nabijgelegen Veenpark ontdekt de bezoeker het Veenlandschap, het leven in het veen en de mensen ofwel alles wat Van Gogh inspireerde.

Voor meer informatie: www.vangogh-drenthe.nl

Stichting Kunstenaarsdorp Zweeloo

De voormalige herberg Mensingh in Zweeloo, vandaag de dag Bistro Tante Sweel, waar Vincent van Gogh de boomgaard met de lindeboom schilderde (zie pp. 66 t/m 69), is de 'thuisbasis' van Stichting Kunstenaarsdorp Zweeloo. Hier presenteert de stichting onder meer een vaste expositie over Vincent van Gogh, Max Liebermann en andere kunstenaars, die zich eind 19de eeuw aangetrokken voelden tot het dorp Zweeloo. Daarnaast organiseert de stichting uiteenlopende culturele activiteiten die verband houden met het verblijf van de kunstenaars in Zweeloo.

Voor meer informatie: www.kunstenaarsdorpzweeloo.nl

Colofon

Deze publicatie is een gezamenlijke uitgave van het Drents Museum, het Drents Archief en Stichting Het Drentse Landschap. De uitgave is mogelijk gemaakt dankzij financiële steun van de provincie Drenthe.

September 2020

Onderzoek en samenstelling
Annemiek Rens (hoofdconservator Drents Museum), Egbert Brink (voormalig archivaris Drents Archief), Erwin de Leeuw (medewerker archiefbewerking en informatie Drents Archief) en Frank van der Velden (hoofd team Monumenten en Erven Het Drentse Landschap)

Teksten
Karlijn de Jong Kunst + Project

Redactie
Drents Museum, Drents Archief, Het Drentse Landschap

Vormgeving
Jolanda Schachtschabel, Buro1988

Fotografie
Alle actuele fotografie is van de hand van Sake Elzinga (cover, pag. 8, 19 (inzet), 22, 24, 26, 28, 30, 36, 42, 46, 48, 49, 52, 54, 62, 66, 68, 72, achterpagina) Foto op pagina 53 (Vincent van Gogh, *De ophaalbrug in Nieuw-Amsterdam*, 1883, Groninger Museum) is van Marten de Leeuw.

Coverfoto en foto achterpagina
Slaapkamer Van Gogh (reconstructie Van Gogh Huis Nieuw-Amsterdam), 2020

Oplage
200 exemplaren. Digitale versie is beschikbaar op www.vangoghindrenthe.nl

Drukwerk
Veldhuis Media BV, Raalte

Disclaimer
Deze publicatie is met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld op basis van de huidige stand van kennis en onderzoek. Voor mogelijke onjuistheid en/of onvolledigheid van de in dit boek verstrekte informatie aanvaarden de samenstellers geen aansprakelijkheid. Evenmin kunnen aan de inhoud rechten worden ontleend. Instellingen, organisaties of personen die zich niet kunnen vinden in de geplaatste afbeeldingen of teksten, kunnen zich wenden tot de samenstellers.
Deze publicatie is beschermd door auteursrecht en andere intellectuele eigendomsrechten. Behalve voor persoonlijk en niet commercieel gebruik, mag niets uit deze publicatie op welke manier dan ook verveelvoudigd, gekopieerd of op een andere manier openbaar worden gemaakt, zonder dat daar vooraf schriftelijk toestemming voor is gegeven door de uitgevende partijen.

met steun van provincie Drenthe

Vincent van Gogh, *De Turfschuit* (detail), 1883, olieverf op doek op paneel, 37 x 55,5 cm, Drents Museum

Van Gogh

Erfgoedlocaties in Drenthe

Het Drents Museum, het Drents Archief en Het Drentse Landschap hebben gezamenlijk een inventarisatie-onderzoek verricht naar de locaties die Vincent van Gogh tijdens zijn verblijf in Drenthe in het najaar van 1883 heeft aangedaan. Een onderzoek naar plekken waar de kunstenaar is geweest, locaties die een rol hebben gespeeld in zijn werk en/of die hem geïnspireerd hebben.

Met het in kaart brengen van deze erfgoedlocaties is een belangrijke stap gezet om Van Goghs sporen in Drenthe te borgen voor de toekomst en het verhaal van Van Gogh in Drenthe verder te ontwikkelen.

Drents Museum · Drents Archief · Het Drentse Landschap

met steun van provincie Drenthe

vangoghindrenthe.nl